КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1930. | Ч. 7-8 | РІК ВИДАННЯ III

ДО КООПЕРАТОРІВ ВСЬОГО СВІТА!

Восьмий Міжнародній День Кооперації буде святкуватися у 40 країнах згуртованих на лоні Союза дня 5. липня 1930 р. При цій нагоді і на передодні III-го Міжнароднього Кооперативного З'їзду Міжнародній Кооператвний Союз пересилає Кооператорам всього світа свій братерський, щирий привіт. Він їх закликає не піддаватися знеохоті в обличчі міжнародніх господарських труднощів. Капіталістична система є безсила витягти людство з багна створеного господарським заколотом, з якого родиться безробіття і упадок купної сили населення, хаосом, з якого виникають барієри, утруднюючі вільні господарські зношення і виміна дібр між народами.

Невпинний розвиток організованих кооперативних зусиль виявляється у збільшенні членства і операцій кооперативного руху, в більшому загальному зрозумінні для кооперативних стремлінь в окремих народів, як також у скріпленні міжнароднього значіння великої кооперативної армії. Цим зроблено богато для злагіднення лих сучасної суспільної системи. Кооперативний рух зможе доконати ще більших діл, якщо кооператори світа далі стремітимуть до свойого ідеалу з запалом, енерґією і особистим довірям, які так характеризують змагання його піонірів і які завше давали добрі результати.

Святкування Дня Кооперації у цілому світі скріплює звязки братерства, свободи і єдности між кооператорами усіх рас, усіх красок і віроісповідань, і виправдує тезу, що кооперація це універсальна віра, що відповідає потребам всього людства, що мирить суперечности інтересів і дає вислів найвищим його ідеалам.

Міжнародній Кооперативний Союз намагається перебороти лихо, від якого страждає суспільність взагалі а працююче населення з окрема; бажає створити господарську систему, де буде виключений приватний інтерес, систему, в якій добробут усіх буде найвищою метою людських зусиль. В пересвідченні, що спільні інтереси людства являються найтвердшою основою нового господарського ладу і найкращою ґарантією будучого світового мира, Союз кличе до всіх кооператорів: скріплюйте далі свої ряди, ужийте всіх засобів для наладнання належнього відношення між виробництвом і товарообміном, допоможіть загальному поширенню демократії, яку репрезентує кооперативний рух і якої примір він завше дає!

ЗА МІЖНАРОДНІЙ КООПЕРАТИВНИЙ СОЮЗ:

ГЕНРІ Й. МЕЙ, нач. секретар. *ВАЙНО ТАННЕР, предсідник.*

Пригніченій Кооперації привіт!

Кооперація ріжних країн, що сміливо бореться за зменшення існуючих нерівностей на земській кулі, святкуватиме в цьому році, дня 5. липня, радісно міжнародній день кооперації.

Але як це не сумно, не у всіх частинах нашої планети кооперація зустріне з радістю та задоволенням свій міжнародній день.

Існують великі по простору та населенню країни, де радість кооперативного дня буде замрачена темними хмарами сумної дійсности. В тих країнах кооперація підпорядкована державі, згл. правлящій диктатурі; для неї нема свободи і автономности, без якої кооперація не є собою. Ми знаємо країни, навіть з українським населенням, де саме відбування кооперативних зібрань та влаштовування кооп. навчання утрудниється, або навіть зовсім унеможливлюється.

Згадуючи про ці всі ненормальности, ми як Українці, обовязані в першу чергу мати на памяті основний пень українського народу — Велику Україну.

Тут кооперація знаходиться в повній залеглости від комуністичної влади; тут вона не є автономною. Головні засади кооперативної роботи тут майже зовсім знищені. Реґістраційний спосіб повстання кооператив в большевицькій Україні, майже не примінюється. Для відкриття кредитової кооперативи навіть вимагається дозвіл місцевого орґану Наркомфіну (Комісаріяту Фінансів). Відкриття споживчих кооператив є можливе також тільки за дозволом влади.

Управління кооперативами вибирається, з наказу большевиків, не таємним голосуванням (як це звичайно робиться в справжніх кооперативах), а отвертим. Це ще не все: — списки нових членів управління, що їх треба обрати, складаються комуністами та проходять під загрозою неблагонадійности.

Вільної руки що до переводження своїх операцій, тамошні кооперативи не мають. Так споживчі кооперативи, які можуть дещо накуповувати від продуцентів-селян, у відношенні до предметів індустрії примушені одержувати все від державних орґанів. Ціни таких предметів були завсігди високі й то в такій мірі, що кооперативи самі примушені продавати їх по цінах, що значно перевищують ціни на тіж предмети у приватних крамарів, кількість яких, до речі, все зменшується під тисненням радянської влади.

Далі кооперативи для збуту не можуть виконувати завдань по забезпеченню своїм членам ліпших цін за сільсько-господарські продукти тому, що внутрі країни ціни їх регляментуються владою, а експорт зерна зовні є монополією держави, то що.

Інакше кажучи, кооперація України, що є під комуністичною владою, являється специфічною кооперацією; вона значно відріжняється від кооперації інших країн і по своїй орґанізації, й по своєму складу членів, і по степені її незалежности від влади, й по своїх можливостях оперувати на вільному ринкові. Вона є псевдокооперацією, тому, що являється лише складовою частиною комуністичного виконавчого адміністраційного апарату.

І тому в цей міжнародній день кооперації ми не можемо не згадати про кооперацію, що формується та керується большевиками; ми мусимо післати їй слова привітання й співчуття; ми обовязані висловити їй побажання яко мога скоршого визволення.

С. Бородаєвський.

Кругом колєктивізації.

2. Запаморочення захоплює „теоретичний фронт"!

Пишучи для „Кооп. Республики" першу частину цих нарисів („Верхи проти низів"*), ми вже тоді мали в пляні присвятити другий з черги нарис запамороченню комуністичних умів в ділянці аґрарно-політичної теорії, що виявилося головним чином у пляново орґанізований нагінці на представників суспільної аґрономії. Ми й не думали, що в міжчасі справа дозріє до того, що найвизначніші представники суспільної аґрономії стануть перед... судом у Харкові. Після процесу освітньо-культурницьких спеців із Наркомос-у (Єфремів і тов.) це вже другий процес українських спеців; він подібний до першого тим, що і тут обвинуваченими виступають переважно старші і відомі зі своїх суспільних заслуг громадяне; як видно з опублікованих досі актів цього процесу, він буде аранжований подібно як перший і тим способом, щоби не прокурор обвинувачував, а самі підсудні; вони самі мовляв, добровільно признають за собою такі то а такі політично-соціяльні провини, каючись за них.

Перед судом станули 26. травня б. р.: проф. Маньківський, Резніков, Подільський, Филиповський, проф. Кононенко, Доленко, Емалакі, Онуфріїв, Коротков, Абдул-Абдуловський, Дідусенко, Воронін, Сябро, Умен, Йофе, Заславський і другі, все визначні співробітники таких „командних висот", як Наркомзем, Укрсельбанк, Київська с.-г. дослідча стація, ріжних аґрокультурних т-ств і т. д.; майже всі були членами розвязаного уже давніше „Всеукраїнського Т-ства Аґрономів".

Найбільшим — і дійсно політичним — переступством обвинених, якого їм „радянська влада" ніколи не простить, було те, що вони всі ділали по порозумінні, творячи якусь нелеґальну ніби орґанізацію; іншими словами, переступством було те, що „Всеукраїнське Т-ство Аґрономів", хоч розвязане владою, на ділі існувало далі. А це в „країні рад і свободи" такий злочин, якого не прощають нікому і ніколи. З цього боку обороняти підсудних ми навіть не збираємося. Нас зате цікавить, які по суті провини зуміла придумати харківська інквізиція на рахунок В. Т. А.

Ці „провини", навіть у формулувані Д. П. У. надзвичайно ориґінальні і компромітують вони не підсудних, а саму „радянську" владу. Отже виявляється, що гурт людей зумів буквально вести за ніс (теоретично, науково і практично) на протязі майже 10 літ цілу „могутню в теорії і практиці" марксівсько-ленінську орґанізацію. Цей гурт „захопив" (не маючи в руках влади) всі визначніші місця у рішаючих аґрокультурних установах і орґанах влади, пообсаджував їх своїми людьми і, маючи таким чином в руках вплив і засоби, направляв, мовляв, політику радвлади в ділянці аґрокультури на користь індивідуального куркульського господарства, здержуючи процес усуспільнення сільського господарства, колєктивізації і т. д. За тим всім скривалися, мовляв, дальші політичні цілі: обвинувачені, скріплюючи роз-

*) Гляди: „Кооперативна Республика" ч. 6, за б. р.

виток дрібного селянського господраства, думали допомогти скріпленню цієї кляси, яка повинна згодом оформитися, як політична сила, цебто створити свою політичну партію і стреміти до заведення демократичного політичного устрою.

Отже, виходить, в обвинувачених були далекосяглі суспільно-політичні перспективи, межуючі зі зривом „пролєтарської диктатури“, колєктивізації, соціялізації хліборобства і подібних страхіть.

Вже на перший погляд, стає дивно, як могли зродитися цього рода далекойдучі політичні комбінації у людий, з яких ні один досі не брав участи в політичному житті і нічим себе, як політик, не виявив навіть у роках політичної свободи в 1917 р., коли про політику говорило все, що жило! Очевидно, що всі ті „зізнання“ підсудних не є висловом їхніх думок, є писані під диктат, всі вони заздалегідь підготовлені в Д. П. У., і коли нам залежить на тім, щоби знати справжні „провини“ суспільників-аґрономів, треба звернутися до якогось іншого джерела, а не до актів процесу. Безумовно цілий процес аранжовано з тих самих цілей, що і другі процеси — відтягти напруження громадської атмосфери в інший бік. Озлоблення населення за всі його терпіння, за орґії колєктивізації, за голод і недостачу краму і т. п. належить зручно звертати в інший бік, тільки не в бік влади; цим разом тим громозводом є аґрономи.

Цікаво, що ще пару місяців тому назад обвиненій днесь ґрупі аґрономів закидали тільки теоретичні „ухили“, не посуваючись так далеко, як це зроблено зараз. Тільки тим запамороченням, яке в буквальному значінні опанувало уми сталінської партії від якого пів року на ґрунті колєктивізації, лише втратою здібности льоґічно думати в сфері аґрарної політики можна пояснити скок від теоретичного поборювання поглядів підсудних нині аґрономів до влаштування їм процесу за державну зраду.

Коли зважити великі аґрокультурні заслуги української суспільної (земської) аґрономії, яка може бути гордощами України перед світом, велику аґросуспільну роботу, ще за царських часів, про яку і не снилося прим. в Австрії, розвинену відтак сильно в добі революції — то сучасний крок влади до ліквідації цієї роботи, до підрізання її в самім її ідеольоґічнім корені, треба визнати за акт дійсно карколомний та отчайдушний. Очевидно, що аґрономи падуть жертвою напружених внутріпартійних відносин в самій комуністичній партії. Так як процес Єфремова був необхідний для того, щоби масу огірчену і роздразнену, на спосіб індійських заклиначів вужів, загіпнотизувати підготовкою, мовляв, інтервенції і вйни з усіма її страхіттями (при чому радвлада з природи річи опять виростає до ролі одинокого захисника землі і праці) — так само зараз, коли в партії счинилася буря „лівих“ проти центрального комітету за відкликання примусової колєктивізації, треба ним не будь доказати свою все таки „лівизну“. Трапляється нагода з „викриттям“ орґанізації аґрономів-суспільників — чому її не використати? Чому не доказати на тім прикладі, хоч як він ризиковний, що партія все таки проти „куркуля“, проти зривання колєктивізації і т. д.? Треба на когось звернути „гнів“ лівих партійних мас!

Як ми згадували, ще перед пів роком про підсудних нині діячів сусп. аґрономії говорили значно мягше. Були заклики до поборювання цієї ґрупи на теоретичному ґрунті, до висаджування їх з посад, але не

було ще того погромницького тону, який чуємо днесь. Може отже попробуємо пізнати справжні думки нині підсудних осіб з того, що про них писалося давніше, за трохи спокійнішої атмосфери.

Вже від двох приблизно літ у сільсько-господарсько-аґрономічних радянських виданнях від часу до часу проскакували атаки на „неонародників“; можна було висновувати, що росходиться якраз про найвидніших діячів суспільної аґрономії на Україні. Мабуть не вони самі дали собі таку назву, бо годі й думати про те, щоби при сучасному режимі хтось мав відвагу творити якусь течію, хочби чисто науково-теоретичну, якої погляди відбігалиб від доктрин марксізму-ленінізму та ще маркувати існування такої течії на зовні творенням назви для неї. Треба думати отже, що просто самі большевики придумали назву „неонародників“, охрестивши нею найвидніших представників усп. аґрономії (знаємо, що „неонародниками“ в тім-же часі охрещено теж ряд видних економістів і аґросуспільників в Росії, м. і. проф. Чаянова). Аж до 1929 р. одначе, цебто до моменту „запаморочення від успіхів“, до хвилі підняття акції насильної колективізації з метою здійснювання Марксової теорії про перевагу великого господарстав над малим, „неонародників“ ще сяк-так толерували. Цеж були найвидніші голови сільсько-господарської науки! Відчувалося, що большевизм капітулює зі своїх тез в ділянці сільського господарства. Це були роки сякого-такого здійснювання ленінського заповіту про НЕП. Але приходять нещасні „успіхи“ 1929 р. в ділянці поширення тракторів між селянами і товариств спільної обрібки землі, а вслід за тим опяніння, воскресіння марксизму і відома дика кампанія за „розкуркулення“.

Зривається буря теж „на теоретичному фронті“; вона направлена очевидно проти „неонародників“. Зараз вони уже не поважні і заслужені діячі аґрон. науки; зараз вони „шкідники“, „ідеольоґи куркуля“, ба, монархісти (!), реставратори поміщицького ладу (!), одним словом „контрреволюція в сільському господарстві“! Тільки в цілком запамороченій голові могла поміститись одночасно реставрація поміщицького землеволодіння з ідеольоґією дрібної селянської власности!

Такий є дійсний підклад процесу. Процес цей, є прямим наслідком відходу партії Сталіна від НЕП-у; його не було-б, якби не було „колективізації“; його також не було-б, якби не було розґардіяшу в самій больш. партії на ґрунті відношення до колективізації і до селянського питання.

Що-ж таке по суті ці „неонародники“.

Як ми вже казали, не маємо досить джерел в руках, щоби про них говорити на основі їхніх власних писань; врешті навіть те, що вони друкували, чи завжди було щирим висловом їхніх думок? Чи не було це переплітанням правди з обовязуючою парт. фразеольоґією, щоби такою езопівською мовою затерти за собою сліди, обминути чуйне око літературної шпіонажі?

Є в наших руках брошура п. н. „Тези доповідей на всеукраїнській конференції аґрарників-марксистів“ (Харків, 1930). Цю конференцію зродив, як з усього видно згаданий вище підйом марксівського ортодоксалізму. Отже друга доповідь на тій конференції (п. Білаша) була на тему: „Стан марксівської науково-дослідчої роботи в ділянці економіки сіл. господарства та боротьба з ворожими течіями на Україні з часу жовтневої революції“. Про першу

частину теми, а саме про стан марксівсько-дослідчої роботи говориться зі зрозумілих причин дуже мало. Зате найбільше місця присвячено другій частині теми: викриванню „ворожих течій“, себто теоретичній шпіонажі. Кожна „теза“, це формальний донос до ДПУ. на котрогось з видних робітників суспільної аґрономії і с. госп. економіки. Як пристало на поліційного аґента, автор тез опрокидує дану особу не шляхом доказання неправильности її поглядів, лише значно простіше: через ствердження, що погляди даної особи перечать поглядам Маркса або Леніна. Це вирішує справу (і долю) даної особи.

Ми позволимо собі надужити естетичних почувань наших читачів, передруковуючи кілька „наукових тез“ п. Білаша без ніяких змін. Просимо здавити в собі зрозумілі почування несмаку, читаючи ці „наукові пописи“ аґента дефензиви, виголошені на „ученім зібранні“:

„5. Одним з яскравіших представників активно ворожого нам типу є проф. Веселовський, що керує учбовою катедрою КСГУ, а також довгий час керував науково-дослідчою катедрою с. г. економіки. Він спрямував роботи Н. Д. К. вбік протилежний інтересам соціялістичного розвитку нашого господарства. На лекціях В-й цілковито іґнорує радгоспи і колгоспи. За В-им індивідуальне господарство економічно вигідніше від господарств колективних. Це є представник буржуазної течії, що бере курс на буржуазно-поміщицьку (гетманську) реставрацію“.

„6. В такому стані перебувала справа і в Харкові, де представник вульґарної буржуазної економії академик Левицький В. також мав разом з викладачами неонародницького типу повну монополію і в справі підготування студентів і наукових робітників. Академик пропаґує теорії ворожої нам кляси.“

„Те-ж саме ще в більшій мірі ми маємо в Одесі, де економію та орґанізацію сіл. госп-ва майже скрізь викладають не марксисти і це тим гірше, що там майже немає марксівських сил, що їх могли-б ми протиставити ворожим течіям на місці (!).“

„У такому-ж стані перебувають і ВИШ-і дрібних міст, де часто навіть партійці ще не опанували марксівської системи сіль. госп. економіки.“ (Теж вина неонародників?! — Ред. К. Р.).

„7. ...... Досить згадати колишнього завідувача екон. відділу харк. досвідньої станції неонародника Короткова та сучасного зав. київ. кр. станції Філіповського — найсильнішого теоретика неонародників на Україні. В програмах стації заявлялось, що вони беруть курс просто відмінний від курсу радвлади щодо с. г. Причому тут раз-у-раз виникали явища, що межують з явним шкідництвом... Ідеї цієї школи досить поширені серед низових робітників.“

Десята теза дає спробу формулування поглядів неонародників:

„10. Всі перелічені течії буржуазної та дрібно-буржуазної науки обєднує загально-буржуазна психольоґія. Борючись відверто чи то в прихованій формі за реставрацію капіталізму в СРСР., вони зараз захищають такі думки:

а) індивідуальне селянське господарство має свої окремішні властавості, незалежні від народньо-господарських закономірностей, через що воно є вічне;

б) буржуазні (?) й дрібно-буржуазні вчені тепер одностайно обстоюють перевагу дрібного господарства проти великого;

в) буржуазні (?) вчені доводять, що дрібне індивідуальне селянське господарство краще здатне інтенсифікувати своє господарство. А як, мовляв, наше завдання інтенсифікувати господарство, то очевидно, що й думати про ліквідацію індивід. господарювання не можна, навпаки, воно має нові переваги.

г) вони всяко обстоюють „закон" зменшення продукційности витрат на сільське господарство, розуміючи, що коли дивитись з погляду дійсности цього „закону" то треба відмовитись від соціялізму."

„11. Ми розглянули течії, які, борючись проти нас, принаймні, приховуються науковістю. Та ми маємо й таких, що ... виходять на бій з цілком відкритим чолом. Недавно звільнили з посади(!) досить відомого Андрія Головка, що був у Наркомфіні за консультанта з сільського господарства. Цей „консультант" опрацював економічні основи податкової політики на Україні. В цій праці він просто отверто вимагає скасувати: а) податки, б) самообкладання (ніби добровільний податок, щось в роді воєнних позичок), в) паї в кооперацію (кооперація на Радянщині удержавнена, отже на пай селянин дивиться як на рід податку), г) дати право вільно розпоряджатися господареві своїм продуктом.

— „У цім куркульськім універсалі вимоги глитая (?!) викладені найодвертішою і найнахабнішою формою. Можна собі уявити до чого-б ми дійшли, коли-б слухали таких „консультантів", а таких ще дуже богато не викритих і не звільнених."

Далі йдуть практичні поради, як підломати ноги „буржуазній науці" та її репрезентантам.

Старательний докладчик одначе не вгаває. Охарактеризувавши чорні заміри спеців, він добирається до не досить правовірних партійців, і в першу чергу до модних зараз „правих ухилістів". Резюмуючи погляди „правих", він закидає їм буквально ті самі прогріхи, що першим, з додатком ще деяких:

1) боротьбу проти колективізації і творення нових радгоспів;

2) погляд про перевагу кооперації в сфері обігу над виробничою (колгоспами);

3) намагання скасувати індивідуальне оподаткування „куркуля";

4) теорію, що в колгоспах припиняється клясова боротьба(??!!);

5) надмірне підкреслювання рентовности дрібного індивід. селянського господарювання, тоді... як Ленін характеризує його як „наименее вигодное", а партія так само головні труднощі вбачає в розпорошенності сільського господарства;

6) теорію про те, що наше усуспільнення на селі є „соціялізм з неволі" (осередок УІМЛ);

7) теорію про те, що з села нема що „взяти" для індустріялізації країни.

Як бачимо, праві партійці значно радикальніше ставлять справу, як „неонародники"... Чому перед суд сьогодня стають Філіповські, Короткови, Головки і др., а не стають Риков, Бухарін, Крупская, Ворошілов і др. — це не належить тут до річи. Можливо, що прийде черга й на Бухаріна. Покищо лекше зробити аґентів буржуазії з професорів та аґрономів, як з автора „Азбуки комунізму".

Коли однак порівняємо з собою те, що про нинішних підсудних писалося в „Тезах" перед пів роком і те, що їм закидається днесь, то побачимо всю тенденційність і злобність акту обвинувачення. Форму-

луючи погляди неонародників, п. Білаш, хоч який ревний, ні один раз не закидав їм бажання відновити поміщицьке землеволодіння, ані навіть куркульське, капіталістичне, а все говорив про „індивідуальне дрібне селянське господарювання“! Ми думаємо, що й не могло бути інакше; бо навіть сама назва нео-народників була-б без сенсу, якщо росходилося-б про розбудову капіталістичного рільного господарства, а не трудового. У світлі такого порівнання обох документів (п. Білаша і прокурора), виходить на яв вся моральна вартість сучасного процесу.

З людей, які, як виходить з доносу самого Білаша, служили справі трудового селянства — роблять свідомо аґентів капіталістичного господарства на селі і навіть... монархізму, та ще й підсувають стероризованим людям до підпису відповідно складені „зізнання“!

Сил нема, щоби дивитися на таку гидоту!

Чудні події, що зараз відбуваються в царстві комуніст. партії, не були-б можливі, якщо в тій країні були-б хоч будь які традиції демократичного життя, головно традиції волі думки, волі слова і волі науки. В царстві кнута вони остільки „на своїм місці“, що навіть найбільші культурні куріози тут приймаються якось без більшого враження, щось в тім роді, як віспа і чума в Арабії: з фаталістичною резиґнацією. Чуття образи за зневагу основних людських прав тут приспане — не тому, що зараз йому ніяк процвитати, лиш тому, що від соток літ йому взагалі не було як розвиватися. Людина там змалку родиться з дефектом на цім пункті.

І через те навіть цього рода методи „ідеольоґічної“ охорони марксізму-ленінізму перед арґументами всіх інакше думаючих, які ми бачимо зараз на Радянщині, навіть безглузді процеси за людські думки, орґії переслідувань людей за одні тільки науково-теоретичні погляди — можуть ще досить довго оставати безкарними.

Та в перспективі історії — ніколи! Історія вчить про ганебний упадок всіх диктатур в сфері думки і вільної критики. Наука не була і не буде рабом доктрини! Думка була, є і остане „вічним революціонером“!

Глядач.

Наукова діяльність політико-економіста М. Ів. Туган-Барановського.

(1865—1919).

I.

Михайло Іванович Туган-Барановський народився 8. (21.) січня[1]) 1865 р. в с. Сольонім, Купянського пов. на Харківщині — по національности своєї родини — напів українцем, напів татарином. На Купянщині-ж серед українського природнього і суспільного оточення перебував він свої дитячі роки.

Середню освіту здобув в Київській I-ій та Харківській II-ій клясичних ґімназіях, розуміється, з російською викладовою мовою; існування українських ґімназій аж до революції 1917 р. на Наддніпрянській Україні, як відомо, не дозволялося. Є відомости, що будучи ще ґімназістом він виявив інтерес до фільософії, читаючи Канта та Достоєвського. В році 1884/5 вступив, а в році 1888, з званням кандидата природничих наук, він скінчив фізико-математичний факультет Харківського університету.

Одначе його заінтересування вийшли за межі природознавства; він зацікавився і захопився суспільно-економічними науками. Через два роки, в р. 1890, він складає екстерном іспит за правничий, а властиво правничо-економічний факультет Харківського університету, вийшовши таким чином, на той шлях, яким простував все життя, а який привів його до світової слави.

По власному признанню, — у відповідях на анкету місячника „Украинской Жизни", що переводилася приблизно з році 1909, — він з часів юнацтва і перебуваючи студентом числив себе українським патріотом. Та вузькі рямці, в які примушене було замкнутися переслідуване в б. Росії українство, дуже обмежувало перспективи своїх адептів.

Це було причиною, що багатьох активних українців, діячів науки, літератури й громадського руху захоплювали хвилі загально-російського культурно-політичного життя. Зрозуміло, що і в М. І-вичу на довший час „общерос" висунувся наперед в порівнянні з українцем.

Закінчення університетської освіти М. І. припало, як сказано, на рік 1890, а кінець 80-х і наступні потім 90 рр. в б. Росії відзначалися виразним проникненням капіталізму поруч і взамін пануючого натурального ладу з численними пережитками кріпацької залежности. Нові умовини господарського побуту мусіли дати ґрунт і новим думкам.

Ідеольоґічно в той час пануюче старе російське народництво, котре вірило, що б. Росія в свойому господарському розвиткові не зазнає капіталізму на европейський взір, а від натуральних умовин господарства, завдяки общині та артілі, прямо перейде до вищих колективістичних форм життя, числячися з фактом зросту капіталізму в б. Росії, крок за кроком вносить в свій світогляд корективи.

---

[1]) Ця дата в його біоґрафії повторюється тричі: він народився 8. (21.) січня, взяв другий шлюб 8. (21.) січня і помер також 8. (21.) січня.

Поруч зі старим народництвом, як його ідейний конкурент, виступає запозичена з Німеччини нова доктрина; на якийсь час громадську увагу опановує марксізм. В перших рядах прихильників цього напрямку, що між іншим в своїй ортодоксальности цілковито нехтував потребами національности і зневажливо трактував кооперацію,[2]) стріваємо ми й М. І. Туган-Барановського. Та з 70-х рр. в европейській економіці виступає також психольоґічна (гедоністична) школа і М. І., перший серед вчених б. Росії приймає та популяризує, закреслену ще Ґоссеном в році 1854, забуту, потім знова відновлену майже одночасно Менґером, Джевонсом та Вальрасом, блискуче заступлену також Бем-Баверком, теорію граничної пожиточности. Цілим своїм світоглядом — соціольоґічним, економічним і політичним — М. І-вич тоді належав до першої течії, але не був правовірним марксістом. До школи-ж австрійської його близькість обмежувалася на прийнятті психольоґічної теорії цінности, яку одначе він своєманітно примиряв з трудовою теорією цінности (в концепції Рикардо).

В своїй найпершій теоретичній праці „Ученіе о предѣльной полозности хозяйственных благ, как причинѣ их цѣнности". З року 1890,[3]) М. І. робить першу проломину в своїм наслідуванні поглядів Маркса; він виступив з критикою соціялістичної, тоб-то абсолютної трудової теорії цінности, на якій, взятій від попередників, саме й базується вчення Маркса-Енґельса. Відкидаючи абсолютну трудову теорію цінности з одного боку, з другого — М. І. не вважає, як то думалося багатьома вченими, що теорія граничної пожиточности австрійської школи суперечить трудовій теорії цінности клясиків, чи інакше — теорії коштів виробництва, і, починаючи з допіру названої, ще в низці послідуючих праць[4]) конструює сінтезу тих двох теорій. Остаточно стисло та сінтеза формулується Т.-Барановським так: гранична пожиточність свобідно репродукованих виробів кожного роду повинна бути прямо пропорційна трудовій вартости тих-же продуктів.[5]) Доказ цієї формули з поміччю вищої математичної аналізи ще в р. 1902 дав Столяров.[6]) Перед появою сінтези теорій цінности М. І-вича, сінтеза теорії цінности Рікардо-Менґера, в молодій тоді загально-російській економічній літературі одні економісти дотримувалися теорії цінности Сміта, другі, як напр. Чернишевскій — Рикардо-Мілля, треті — Зібер, Скворцов, Ісаєв, Міклашевскій, Воронцов... — Марксової теорії. Праця М. І-вича насамперед розвінчувала абсолютну трудову — соціялістичну чи марксову — теорію цінности; одночасно проти неї виступав і П. Струве. Все це не могло не викликати жвавої полєміки. Полєміка та відбувалася в кінці 90-х і на початку 900-х років; в ній

---

[2]) Як посвідчує проф. Тотоміянц — марксізм кінця 90-х і початку 900-х рр. „призирливо ставився до т. зв. „малих дел", до яких відносили також і кооперацію" (Його „Кооперація в Россіи", Прага, 1922, стор. 10.).

[3]) „Юридическій Вѣстник", 1890, кн. 10.

[4]) „Основная ошибка абстрактной теоріи капитализма Маркса" („Научное Обозрѣніе", 1899), „Трудовая цѣнность и прибыль" (там-же, 1900), „Теоретическія основы марксизма", 1905.

[5]) Проф. М. И. Туган-Барановскій. Основы политической экономіи. Вид. 4. 1917, стор. 51.

[6]) Столяров. Аналитическое доказательство предложенной г. М. Туган-Барановским политико-економической формулы: предѣльныя полезности произведенных продуктов пропорціональны их трудовым стоимостям. 1902.

взяли участь численні автори найріжніших напрямків — Чернов і Ніколай-он, Бельтов і Бухарін, Струве і Ізґоєв, Слонімскій і Бернацкій... Сліди її залишилися в таких місячниках, як „Жизнь“, „Научное Обозрѣніе“, „Русское Богатство“, „Современный Мір“... Полєміка надзвичайно зменшила число прихильників абсолютної трудової теорії; що-ж до виставленої М. І-вичом сінтези, то він був гостро поборюваний перш усього соціялістами обох напрямків — марксівського й народницького, по-за тим проти нього писали проф. Мануїлов, Яроцкій та Дмітрієв і тільки де-хто — проф. Кулішер, С. Прокоповіч, проф. Железнов — прихильно поставився до тої спроби примирення двох теорій цінности.[7]) Пізніш анальоґічні спроби сінтези обєктивної і субєктивної теорії цінности зустрічаються в економічних працях чи курсах політичної економії таких російських економістів, як проф. Залєскій, проф. Ходскій, доц. А. Боровой, Л. Бух. По-за тим питання такої сінтези розроблялося і в тій чи іншій формі його знаходили вчені закордонного світу. З них досить назвати: для Америки D. J. Green'a та H. J. Davenport'a, для Анґлії Marshall'a, для Франції Ch. Gid'a, C. Perreau, B. Nogaro, для Німеччини — H. Dietzel, E. Bernstein, Zwidineck, A. Renner, для Італії — Natoli, для Норвеґії Aschehong'a та T. Aarum'a і, зрештою для Данії — Birck'a. Вповні ориґінальній[8]) сінтезі Туган-Барановського належить місце в низці тих, що дають внутрішнє, а не зовнішньо-еклектичне поєднання двох теорій цінности. Мусимо одначе додати, що в наш час відновлено неґативне відношення до вжитку в політичній економії самої катеґорії цінности. Є низка авторітетних економістів, які відкидають уживання цінности зовсім. З них назвемо G. Cassel-a[9]), R. Leifman'a[10]), A. Ammon'a[11]) П. Струве.

В році 1891 М. І. випускає книжку „Прудон, його життя та діяльність“. М. І. не поділяв пристрасно-неґативної оцінки Марксом, — особисто ворогувавшого з Прудоном, — знаменитих „Економічних суперечностей“ Прудона і уважав, що без цієї праці Прудона не повставби й „Капітал“ самого Маркса. В році 1892 виходить анальоґічна праця М. І. про Д. С. Мілля, його життя та діяльність. Праці про Прудона та Д. С. Мілля відзначають собою етапи углублення економічних заінтересувань тоді ще молодого економіста.

В році 1894 зявилися його „Періодическіе промышленные кризисы“ — праця, яку в тім-же році він захистив в Московськім університеті, як маґістерську дисертацію. В цім творі, що виявив визначний конструктивний талант автора, на основі такого першоджерела, як „Синя книга“,[12]) подається історія кріз в Анґлії,[13]) розглядаються існу-

---

[7]) Наслідуючи Т.-Барановського, С. Франк спробував пробити таку-ж сінтезу абсолютної трудової теорії з теорією граничної пожиточности, сінтезу Маркса-Менґера.

[8]) Формуловка сінтези Т.-Б-им найбільш наближається до формулювань Dictzel'a та Marsehall'a. Але це може бути наслідком розвязання однакового завдання.

[9]) Theoretische Sozialökonomie, 2. Auf., 1921.

[10]) Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 1919.

[11]) Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie, 2. Auf., 1927.

[12]) Його він студіював в Анґлії, де перед видрукуванням згаданого твору М. І-вич прожив два роки, збіраючи матеріяли.

[13]) Історія кріз Анґлії Т.-Б-го досі є, по загальному признанню, кращою в світовій літературі про це питання, уявляючи з себе не лише опис, але й зясування їх.

ючі теорії кріз, дається самостійна теорія періодичних промислових кріз і обговорюється їх соціяльне значіння.[14]) Розуміється для цієї ранньої праці бракувало ще вповні вистарчаючих інформацій; вона написана головно історичною методою; статистично-ґрафічної методи тоді ще, через невистарчальність статистичних даних, вживати було ще майже зовсім неможливо. Йдучи згаданою методою і обсервуючи народнє господарство в цілому, як то започатковано Кене й продовжено Марксом, М. І. розвиває свою теорію ринків, щоби на цій базі збудувати свою теорію кріз; обидві теорії — ринків і кріз — по думці автора, стоять і падають разом. Розміри ринку в капіталістичнім господарстві, по теорії М. І., не опреділюються розміром суспільного споживання, бо суспільний продукт складається не тільки з предметів споживання, але й засобів продукції.[15]) Проблема ринку, проблема збуту полягає в тім, що не має пропорційного розпреділення виробництва. Збут всіх продуктів можливий лише за пропорційного розпреділення суспільного виробництва, а це цілком нездійсниме в умовинах капіталістичного господарства, де не суспільне споживання являється ціллю й править суспільним виробництвом, а, навпаки, суспільне виробництво керує суспільним споживанням.[16])

Капіталізм силкується розвязати проблему пропорційного виробництва і не досягає того; лише крізи загальної перепродукції, убиваючи зайві підприємства, або скорочуючи останні, привертають до необхідної пропорційности, свого роду рівноваги. Періодичні промислові крізи, по теорії М. І., залежать від порівнюючи постійного рівномірного накопичування капіталу з одного боку, а нерівномірного вкладування їх в підприємство з другого. Накопичений капітал, шукаючи продукційного примінення, постійно тисне на промисловість, спонукаючи її до розширення. Чим більше скупчується капіталу, тим дужче він душить на промисловість. Настає мент, коли натиск переважає опір, промисловість приводиться в рух, підйом починає цикль, за ним йде кріза і, нарешті, настає третя фаза — промислової депресії. Так циклічно, не по простій лінії, а по хвилястій відбувається капіталістичний розвій з його крізами, що випливають із самої природи капіталістичного ладу, а власне з слідуючих його трьох особливостей: 1) що капіталістичне господарство є господарством антаґоністичним, в котрім робітник є простим засобом виробництва для керівника капіталістичного підприємства, 2) що капіталістичне господарство, відмінно від других антаґоністичних господарств, має тенденцію до необмеженого розширення виробництва, як засобу накопичення капіталу і 3) що капіталістичне господарство в цілому є господарством неорґанізованим, в котрім не існує пляномірного розпреділення суспільного виробництва між ріжними галузями праці. В своїй першій науковій праці М. І-вич звязував теорію клясиків з психольоґічною теорією; на цей раз в своїй теорії кріз, надзвичайно поглиблюючій розуміння природи капіталістичного господарства, він по власному признанню, звязав науку кля-

---

[14]) Цей розділ під назвою „Die sozialen Wirkungen der Handelskrisen in England“ вміщено в A. S. G. S., 1899, XII.

[15]) Його „Основы...“, стор. 507.

[16]) Проти останньої тези, вказуючої на можливість розвитку капіталізма в тодішній Росії, особливо виступили народники — Воронцов і інші; навпаки, російські марксісти цю тезу прийняли.

сиків — Рикардо, Джемса Мілля і, на нашу думку, найбільше Сея[17]) з аналізою Маркса, що міститься в ІІ-му т. „Капіталу", зовсім і свідомо іґноруючи том ІІІ., де власне і є фраґменти незакінченої теорії кріз. Як в першій праці — про цінність, — йдучи в марксівській течії, він істотно розійшовся з нею, так і тут. Не дивлячись на свій марксівський світогляд, він не згоджується з тезою, що капіталізмові є іманентна тенденція до самознищення,[18]) як рівнож і з тезою, про тенденцію норми прибутку до зниження... Ці дальші ухилення автора від науки К. Маркса зясовують нам, чому і російські і закордонні марксісти, як ортодоксального, напр., Каутський та Р. Люксембурґ, так і ревізіоністичного — Е. Бернштейн та К. Шмідт — напрямку виступили проти теорії кріз Т.-Барановського. Найбільше її толерувавший Р. Гільфердінг[19]) висловився одначе з приводу неї так: „Это свихнувшийся марксизм, но все же марксизм, что делает теорію Т.-Б-го одновременно и столь странною и столь возбуждающою мысль".

З університетських вчених російських проти неї виступали професори А. Ісаєв, Д. Іванюков та С. Первушін, а поставилися до неї позітивно професори Петражіцкій, М. Бернацкій та Шапошніков. З академічних німецьких[20]) кол В. Bunzel та К. Diehl, не відкидаючи наукової цінности теорії М. І-вича, поставилися одначе до неї критично. Але більшість, і при тім самих авторітетних німецьких економістів взагалі, чи відомих своїми дослідами анальоґічних проблєм, зустріла теорію Т.-Б-го позітивно. Про неї прихильно відгукнувся Gustav Schmoller[21]). Ліпший теоретик господарської конюнктури A. Spiethoff[22]) так само зазначив, що „книжка Т.-Б-го є першою науковою моноґрафією про кризи" і визнав, що ця праця є „великим кроком в справі розробки теорії кріз". F. Eulenbury[23]) висловив погляд, що „в прегарній (treffliche) праці Т.-Б. маємо початок дійсного наукового досліду кріз. Pohle — приєднався до неї. Нарешті Werner Sombart[24]) з приводу теорії кріз Т.-Б-го в дебатах Союзу соціяльної політики в 1903 р. висловився так: „Ця ідея диспропорції продукції, як властивої причини кріз, походить від видатного російського вченого Т.-Б-го, якого імя я би хотів тут виразно згадати, яко — я смію те сказати — батька нової теорії кріз... В цілому я вважаю цю теорію диспропорційности, — говорив Зомбарт далі, — за надзвичайний поступ і без сумніву за найвищу форму теорії кріз в даний час". Момберт відводить дослідові Т.-Б-го ролю поворот-

---

[17]) В своїх „Нарисах з новішої історії політичної економії", що почали друкуватися з початку 90-х років, М. І-вич між іншим назвав Сея „вульґарізатором" політичної економії; скоро цей погляд свій він, очевидячки, мусів змінити. В наші часи оцінка заслуг Сея в обсягу економіки сильно зросла, зосібна в американських колах економістів.

[18]) Т. Барановського „Der Zusammenbruch der kapitalistischen Gesellschaftsordnung" в „Archiv Sozialw. und Sozialp., Bel. 19.

[19]) Його „Финансовый капитал", изд. 3. Госиздат, 1923, стор. 332—333.

[20]) Обговорювана тут праця Т.-Б-го зявилася в перекладах на мови: німецьку („Studien zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England", 1900), французьку („Les crises industrielles en Angleterre", Paris, 1913) та анґлійську і т. ч. увійшла в світову економічну літературу.

[21]) „Grundriss der algemeinen Volkswirtschaftslehre", II. T., 1904. S. 487.

[22]) „Die Krisentheorien" von I.-B. und L. Pohie, Schmoller's Jahrbucher, Bd. 27, S. 703.

[23]) „Die gegenwärtige Wirtschaftskrise", Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik III. Folge, Bd. 24, S. 307.

[24]) Schriften des Vereins für Sozialpolitik, Bd. 113, 1904.

ного етапу до нових способів досліджувань, що провадяться нині статистично-ґрафічною методою і при тім в численних конюнктурних інститутах культурного світу. Французський професор і теж дослідник кріз Jean Lescure[25]) поставився до праці М. І-вича з захопленням. Він називає її „великим твором по питанням сучасности“... „найбільш ориґінальним і найбільш значним в тогочасній літературі по питанню кріз..., „представляючу з себе ліпшу і найбільш переконуючу нову моноґрафію про кризи“..., „маючу такий успіх, що в Німеччині вже повстала школа Т.-Барановського“. Себе самого Лескюр зараховує також до його школи, називає учнем Т.-Б-го. Зрештою, щоби не переобтяжувати цієї нашої роботи, обмежуємося ще до завваги, що високо авторітетний в світовій економічній літературі норвежський професор Кассель, коли йому довелося назвати пару найвідоміших новіших теоретиків кріз, то він навів призвіща Туган-Барановського і потім Лескюра,[26]) загалом ідучи сам в напрямку висновків Т.-Б-го.

М. І-вич уважав свої дві теорії — ринку і кріз — остільки тісно звязаними, що вони стоять і падають разом. Сталося інакше. Його теорія ринку, збудована абстрактно, коли не зовсім впала, то майже залишена без уваги. Теорія-ж кріз, виведена емпірично-історичною методою, стала вихідним пунктом, можна сказати, для всіх пізніших теорій кріз. Низка дослідників, кожний зі свого боку, вказали на її прогалини. Шпітгоф вказав на неповність аналізи Т.-Б.го; Поль — на те, що Т.-Б. не звернув увагу на фактор зросту населення; Зомбарт — на те, що теорія кріз Т.-Б-го обмежується обєктами анорґанічної природи; Лексюр доповнює, залишеним Т.-Б. без уваги, впливом картелів на кризи, теж саме робить Зомбарт відносно впливу трестів на кризи... Всі подібні доповнення і поправки, як показано вище, зовсім не перешкоджали тим вченим признати видатної заслуги Т.-Б-го, як теоретичної так і практичної. Остання полягає в тому, що після праці Т.-Барановського повстала можливість де-яких проґнозів конюнктури і кріз. Сам він кілька раз вдало заповідав вибух кріз: для Росії — кризи в роках 1899, 1907 і 1914, для Німеччини — крізу 1901 р. Кілька інших вчених, оперуючи вказаними Т.-Б-им феноменами кріз, теж приходили до вдалих передбачень господарських кріз. Не треба казати, яке кольосальне значіння для ділового світа має можливість подібних передбачень. Правда, стан економічних знань ще не такий, аби ті передбачення носили катеґоричний характер, але й приблизна вказівка на наближення суспільно-економічної конюнктурної бурі і грому вже має таке значіння, що поруч з науковими конюнктурними інститутами, відгукуючись на потребу широкої публіки, стали зявлятися — особливо багато в Америці — й квазі-наукові інститути, „лавочки“ для проґнозу конюнктури. Таке теоретичне і практичне значіння маґістерської дисертації М. І-вича.

Року 1895 він був обраний приват-доцентом Петербурґського університету, та міністр освіти його не затвердив, і М. І-вич провадить наукову працю без катедри. В тім-же році він містить в місячнику „Мір Божій“ (XII.), який видавала Л. К. Давидова, перша його дружина, марксистка, статтю: „Значеніе экономическаго фактора в исторіи“,

[25]) „Les crises générales et periodiques de surproduction“, Bordeaux, 1906, стор 6.
[26]) G. Cassel. Theoretische Sozialökonomie, 2. Auf., 1921, сторін 465.

обстоюючи засаду історичного матеріялізму. Молодому і талановитому авторові роблять заперечення, висвітлюючи однобокість його позиції, такі сили, як Михайловскій та Кареев. В році 1896 в тім-же журналі (№ 4.) М. Ів. відповідає на закиди своїх опонентів, головно Михайловського, статтею: „Економическій фактор и идеи", захищаючи матеріялістичний світогляд та в свою чергу нападаючи на народництво. В році 1897—98 працює в журналі „Новое Слово", містячи низку розвідок підготовлявших слідуючу його визначну працю.

(Продовження буде). **Проф. О. К. Мицюк.**

Головніші з опублікованих творів акдадеміка проф. М. Ів. Туган-Барановського.

1. „Ученіе о предѣльной полезности хозяйственных благ, как причины их цѣнности", стаття в місячникові „Юридическій Вѣстник", 1890, кн. X.

2. „Прудон, его жизнь и дѣятеньность". 1891.

3. „Д. С. Милль, его жизнь и дѣятельность". 1892.

4. Періодическіе промышленные кризисы". 1894; на німецькій мові „Die sozialen Wirkungen der Handelskrisen in England" в „Archiv für Soziale Gesetzgebung und Statistik, 1898, XII.

5. „Значеніе экономическаго фактора в исторіи", стаття в місячникові „Мір Божій", 1895, кн. XII.

6. „Экономическій фактор и идеи", стаття там-же, кн. IV., 1896.

7. „Борьба фабрики с кустарем", стаття в „Новое Слово", 1897. I.

8. „Вліяніе низких хлѣбных цѣн", стаття там-же, VI.

9. „Народничество крѣпостного періода", теж XI.

10. „Историческая роль капитала в развитіи нашей домашней промышленности", там-же, 1898. VII.

11. „Статистическіе итоги промышленнаго развитія Россіи", доклад в „Вольно-економ. Обществѣ", окр. видання 1898 р.

12. „Русская фабрика в прошлом и настоящем", 1898 і в німецькій мові — „Geschichte der russischen Fabrik, Berlin, 1900.

13. „Дискусія о фабрикѣ и капитализмѣ", „Начало", 1899, I.

14. „Моим критикам", там-же III. і слід.

15. „Основная ошибка абстрактной теоріи капитализма Маркса", стаття, „Научное Обозрѣніе", травень, 1899.

16. „Промышленные кризисы", СПБ. 1900.

17. „Studien zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England", Jena, 1901.

18. „Трудовая цѣнность и прибыль", „Научное Обозрѣніе", 1900, кн. III.

19. „Современный промышленный кризис", „Мір Божій", 1900, XI.

20. „Der Zusammenbruch der kapitalistischen Gesellschaftsordnung", Archiv f. S. u. Sozialp., Bd. 19.

21. „Очерки из новѣйшей исторіи политической экономіи и соціализма", друковано в році 1901 в журналі „Мір Божій", окреме ви-

дання в році 1905; в 1919 році вже вийшло в шостім виданні; а розділ про Роберта Оуена був виданий окремо в 1920 р. в Одесі союзом кооператив.

22. „Что такое общественный класс?“, стаття, „Мір Божій“, 1903, XII.

23. Психическіе факторы общественнаго развитія“, там-же, 1904, VIII.

24. „Крушеніе капиталистическаго строя, как научная проблема“, стаття в місячн. „Новый Путь“, 1904.

25. „Der Zusammenbruch der kapitalistischen Wirtschaftsordung im Lichte der nationalökonomischen Theorie“, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialp., Bd. 19.

26. „Классовая борьба, как главнѣйшее содержаніе исторіи“, „Мір Божій“, 1904, IX. Останні пять статтей увійшли потім в його книжку:

27. „Теоретическія основы марксизма“, 1905; теж в німецькій мові — „Theoretische Grundlagen des Marxismus“, Leipzig, 1905.

28. „Земельная реформа“, вид. місячника „Мір Божій“, 1905.

29. „Соціялистическое ученіе об эксплоатаціи“, там-же, 1906, III.

30. Осуществленіе соціалистическаго общественнаго строя“, там же, 1906, V.; обидві попередні статті увійшли в книгу:

31. „Современний соціализм в своем историческом развитіи“, 1906; „Der moderne Sozialismus in seiner historischen Entwicklung“, Dresden 1908, „Moderní socialism ve svém historickém vývojí“, Praha, 1927; **в україн. мові, Київ.**

32. „Лекціи по политической экономіи“, 1907.

33. Передмова до видання перекладу книги К. Форлендера — „Етическій соціализм“, 1909.

34. Теж до книги Бем-Баверка — „Капитал и прибыль“, 1909 р.

35. „Основы политической экономіи“, I. вид. 1909; за життя автора вийшло в 1917 р. четверте перероблене видання; з нього чеське видання: „Základy politické ekonomie“, Praha, 1927 р.

36. „Три великія экономическія проблемы“, стаття.

37. „Русская интелигенція и соціализм“, стаття в збірнику „Интелигенція Россіи“, СПБ. 1910.

38. „Кант и Маркс“, стаття; теж в німецькій мові — „Kant und Marx“ в Archiv für Socialw. und Sozialp., B. 33.

39. „К лучшему будущему“, книжка, гол. чин. з попередніх трьох статтей, 1912.

40. „Положеніе нашей индустріи в послѣдніе 10 лѣт и виды на будущее“, стаття в місячнику „Соврем. Мір“, 1910, XII.

41. „Soziale Theorie der Verteilung“, в „Annalen für Sozialp. und Gesetzgeb.“, 3 Bd. (1913), H. 5—6; **окремим виданням в німецькій мові 1913, в російській — 1914.**

42. „Les crises industrielles en Angleterre“, Paris, 1913*).

43. „Народное хозяйство Россіи“, в щорічнику щоденника „Рѣчь“, 1914.

---

*) Це єдина з усіх праць Т.-Барановського, що вийшла і на французькій мові — так мене інформує окремим листом проф. Жан Лєскюр. Чи є якісь публікації Т.-Б-го в англійській мові, мені не вдалося одержати відомостей з Льондону. В італійській мові жадної праці Т.-Барановського не явилося: в національній бібліотеці Рима в 1929 р. було тільки: „Geschichte der russischen Fabrik“ 1900, та „Les crises industrielles en Angleterre, 1913.

44. „Соціально-политическое направленіе", в политическ. экономіи, в місячн. „Вѣстник Знанія", 1913, № 2.

45. „В поисках новаго міра", 1913.

46. „Соціальныя основы кооперации", 1916; в польській мові — „Społeczne zasady kooperacji", переклав Hempel, Warszawa, 1923, видання Związku Polskich Stowarzyszeń Spożywców, str. XIV + I + 439 in 8⁰.

47. „Развитіе производительных сил Россіи", щоріч. „Рѣчі", 1916.

48. „Коммунистическіе общины новаго времени", стаття; теж „Das kommunistische Gemeinwesen der Neuzeit", Gotha, 1921.

49. „Бумажныя деньги и металл", 1917; друге, доповнене видання року 1919, Одеса, 132 стор.

50. „Соціализм, как положительное ученіе", 1917; вийшла і в українській мові.

51. „О кооперативном идеалѣ", в „Вѣстник Кооперативных Союзов", № I. за 1918 р., окремо також і в укр. мові, 1918 р.

52. „Русская земельная реформа и кооперація", там-же, за той-же рік (увійшла потім в „Соціальныя основы кооперации", яко окремий розділ).

53. Społeczno-ekonomiczna zasada kooperacji, przełożyli z II wydania J. Hempel i M. Orsetti, Warsz., 1918, вид. Zw. Stowarzyszeń Spożywców, Стор V + 107 in 22 15.

54. „Продукційні підприємства кооперативів з точки погляду кооперативної теорії", стаття в місячнику „Українська Кооперація" за рік 1918, ч. 2.

55. „Остання мета кооперації", стаття в ч. 1. того-ж місячн., 1919.

56. „Кооперація в сучасну світову епоху", там-же ч. 2, рік 1919.

57. „Кооперація, соціяльно-економічна природа її та мета", окреме видання „Дніпросоюз", Київ, 1919.

58. Stowarzyszenia wytwórców i stowarzyszenia pracy; przekład z przedmową M. Orsetti . . ., Warszawa-Lublin, 1919; wyd. Warszaw. Zw Stowarzyszeń Spożywców; стор. 2 + VI + 68 + 1, in 8⁰ **).

59. „Політична економія", популярний курс, видання „Дніпросоюза" за рік 1919; (теж на російській мові, Київ, 1919); нове видання в Празі в 1927 р.

60. „Федералізм та державний суверенітет", стаття в щоденнику „Нова Рада" за рік 1917, ч. 168.

61. „Невідкладна справа", стаття, там-же, за рік 1918. № 133.

62. „Вплив ідей політичної економії на природознавство та фільософію" в „Записках Української Академії Наук", т. I.

**) Таким чином, в польській мові до 1929 р. зявилося разом три праці Туган-Барановського.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Методи боротьби з аґрарною крізою.

Хоч знижка цін хліборобських продуктів на світових ринках взагалі, а в Польщі зокрема, постигла покищо головно збіжа, в Польщі передусім жито, то всеж таки говориться загально про аґрарну крізу в ширшому розумінні. Це не зовсім відзеркалює дійсний стан річей, як довго кріза цін не обіймає звіринних продуктів. Однак надзвичайна знижка цін масла в останніх місяцях в Польщі, і цим разом більша, як на світових ринках, поширює крізу цін зі збіжевої ділянки вже й на годівельну; загально очікують на осінь-зиму дальшого поширення крізи на ціни мяса, спеціяльно свиний.

Помимо всіх заходів урядових чинників в Польщі (які були неораз предметом наших критичних уваг), ціни жита не лише не думають підноситися, але навпаки, упали в червні ще нище. За жито платять в Галичині і на Волині продуцентові 8—9 зол. за 100 кґ. („Хвіля“ з 15. червня б. р.). Значить, кріза йде в глиб і треба наставитися може навіть на цілі роки її тривання. Це не буде зрештою новістю, бо і кріза 70-80-их років не тревала рік-два, а близько два десятки літ. (Сучаснаж кріза є фактично продовженням крізи, що вибухла 1921 р.). Під цим зглядом рільничі крізи мають відмінний перебіг, як індустріяльні; ті останні тривають значно коротше, а то з тої причини, що в промислі переорґанізація продукції, зміна методів і розмірів виробництва, переґрупування капіталів і людей, в разі крізи, є значно лекші до переведення, як у сільському господарстві.

Є фактом, що майже у всіх державах Европи іде акція, як хліборобських орґанізацій, так урядових чинників, зміряюча тими чи іншими шляхами фактично до піднесення цін збіжа, з метою запевнення більшої рентовности цій галузі народнього господарства та припинення його завмираня. Слід зупинитися над самими мотивами цеї нової хвилі аґрарного протекціонізму.

Не сама тільки остання знижка цін викликала в деяких державах збільшене державне опікування сільським господарством. Ще задовго перед 1929 р. (рік крізи цін) ряд европ. держав вступив на цю дорогу з глибших причин. Зменшування с.-госп. продукції у цілому ряді індустріяльних країн (гл. нашу статтю в Кооп. Росп. за червень ц. р. п. н. „До питання про причини знижки цін збіжа“) викликало там занепокоєння. Усім ще в памяти хлібні картки воєнного часу; свідомість того, що країна з національно державних мотивів повинна бути на все приготована, а зокрема на війну, і то готова не лиш технічно-мілітарно, але й економічно, — так глибоко увійшла в уми, що на бік відійшли довоєнні арґументи навіть засадничих противників аґрарного протекціонізму; навіть німецькі та австрійські робітничі круги змінили свій погляд на цю справу. „Господарська самовистарчальність країни“ стала доґмою, недискусійною істиною. Бачимо, що навіть засадничі і найбільш реклямовані „інтернаціоналісти“ з СРСР на ділі ведуть суто екс-

клюзивну, націоналістично-державну політику господарської самовистарчальности (тільки що тут цей клич прибирає вигляд індустріялізації, а не аґраризації). Гасло господарської самовистарчальности країни є сьогодні головним і єдино дійсним економічним кличем; протилежні заяви урядових чинників, якщо даються чути, то є тільки фразами для маскування цієї дійсної мети. Країна мусить бути забезпечена на всякий випадок вуглям, нафтою, залізом, хлібом, мясом, товщами і т. д., по можливости краєвої продукції! Це є дійсність.

Очевидно, коли дивитися на Европу як на господарську цілість, то таке будівництво „кожний для себе і хоч мале, але своє" не конче мириться з засадами господарности, бо коли пустують текстильні фабрики в Анґлії, то навіщо будувати їх під Москвою?; коли є добра пшениця на Україні і є її досить, то навіщо її розводити більше у Італії чи у Франції і т. д. Але це днесь тільки теоретичні розважання. У практиці ними ніхто не кермується і засада: „самовистарчальність у всім і за всяку ціну є одиноким нині реальним фактом навіть на всіх міжнародніх господарських конференціях, що радять над припиненням міжнаціональної господарської війни. Остання така конференція, що відбувалася у Женеві в березні ц. р. закінчилася фактично нічим. Держави і не думають зменшувати гостроту митних війн; а це було головне, про що розходилося. На тлі таких засадничих післявоєнних тенденцій відограються зявища останньої кризи цін збіжа. Без цього тла нам не булиб зрозумілі і ті поспішні заходи окремих держав біля боротьби з крізою, яких ми є зараз свідками і які прибирають вигляд стихії аґрарного протекціонізму. Важніші форми боротьби з проявами аґрарної кризи є: мита (основний засіб), вивозові премії, збільшення внутрішного споживання, державні закупна збіжа (вальоризації, збіжеві та інші „резерви"), синдикалізація (картелізація) торгівлі рільними продуктами, кредитова допомога, податкові і под. пільги і т. д. Подаючи нище коротеньку характеристику цих заходів, ми попробуємо дати їм оцнку зі становища інтересів зах.-укр. народнього господарства, хоч ми і є свідомі, яке це трудне і відповідальне завдання, при цілковитій новости цієї теми для нашої економічної журналістики.

Очевидно, найбільше уваги прийдеться присвятити основній формі аґрарного протекціонізму — митам.

а) Охоронні мита.

Це найстарша, найбільш відома й досі мимо всього на блищу мету найбільш успішна форма господарського протекціонізму. Розуміється, вона має дефензивний характер: оборону краєвої продукції перед заливом анальоґічного заграничного товару; але коли під митною охороною ціни в краю піднесуться, тоді є можливість збільшення цієї продукції до розмірів, що перевищують краєве запотребування і може надійти можливість експорту. Очевидно, що це буде т. зв. демпінґовий експорт: за границю треба вивозити по дешевших цінах, які там є; для того мусять бути тим вищі ціни в краю; а щоби це було можливе, треба удержувати мита на відповідно високім рівні, згл. щоразу їх підносити. Тим пояснюється явище наглих нераз скоків у митних тарифах.

З природи річи мита є оборонним засобом тільки проти напливу чужої продукції; тим способом штучно зменшується подача товару на ринках і підносяться ціни в краю. Здержати природнє краєве збільшення подачі товарів (прим. через більші урожаї) ввозові мита не можуть; в тім випадку можуть дещо помогти вивозові премії, про які нище. З етичних і народно-господарських міркувань мито, хоч зменшує подачу товару, все-ж таки дасться швидше оправдати, як всі інші заходи, що стремлять до штучного зменшування природної подачі товарів в краю, прим. нищення зборів. (Взагалі, від надміру товарів не потерпів ще ні один край; навпаки, кожне збільшення природної краєвої продукції є добром для народу). Обмеження допливу товарів із заграниці при допомозі мит дасться іноді оправдати певними мотивами, про які буде мова далі.

Якого ступня досягла митна горячка в деяких державах, котрі в останніх роках виявили спеціяльне заінтересування охороною своєї рільної продукції від конкуренції дешевшого збіжа (головно америко-канадійського), про це нехай дасть уяву зіставлення змін німецьких митних ставок на збіже. Мито виносило на:

	Перед червнем 1929	Червень 1929	Грудень 1929	Березень 1930
	(нім. марок за м. сотнар).			
Жито	5	6	9	9
Пшеницю	5	6,50	9,50	12
Ячмінь	2	5	9	10
Овес	5	6	8	12
Муку	11,50	14,50	18,50	23,50

Двократно піднесено за ост. рік також мито на свинське мясо (останньо з 32 м. на 45 м.) і на живі свині (до 36 м. на 100 кґ. живої ваги), задумують власне піднести мито на яйця; весною піднесено мито на цукор (з 32 марок на 50 м.!) і навіть на житні отруби (висівки); заведено мита навіть на буряки, молоко (5 м.). Може не в такій яркій формі, але по суті однаковий похід мит бачимо у всіх інших державах, з виїмком хіба одної Анґлії. Навіть переповнена грошевим капіталом і не знаюча безробіття, отже найменше діткнена заг. економ. крізою, Франція недавно ухвалила закон, уповноважуючий уряд до піднесення митних ставок на збіжа, картофляну муку, вино, худобу, мясо і набіл. Також сенат Спол. Держав ухвалив вже відомий Tariff Bill, проти якого протестувало в свій час 38 держав.

Для Польщі мита на збіжа і подібні продукти хвилево річ мало актуальна. Нечувано низькі краєві ціни на ці продукти не в силі притягти до Польщі навіть американського збіжа. Зате охоронні мита на американський і голяндський смалець є дуже на часі, бо вони моглиб прискорити годівлю товщевих свиний. Уряд готовить відповідне зарядження. Все-ж таки Союз Рільничих Орґанізацій в Польщі у своїм меморіялі з 12. травня ц. р. на всякий випадок вимагає від уряду підвишки митних ставок до 16 зл. для жита, ячменю, вівса і 24 зл. для пшениці; на нелущений риж до 17.5 зл., на кукурудзу (?) до 1 зл. за 100 кґ. (Під цю пору митна ставка за пшеницю-жито є 12 зл. за 100 кґ.). Також вимагав Союз счеркнення з митної тарифи замітки, котра управнює міністра скарбу до уділювання митних пільг при при-

возі збіж із заграниці. Союз мотивує свої вимоги тим, що Німеччина знову підвищила експортові премії, в наслідок чого німецький експортер міг би, мовляв, демпінґовим способом привозити до Польщі збіжа навіть при тутешніх низьких цінах (річ мало правдоподібна).

Вивозові мита, хоч взагалі є рідкі, мають на меті штучно задержувати в краю товар, якого тут нема за богато. Такі вивозові мита існували ще перед роком в Польщі на збіжа.

Як бачимо — охоронні мита є сьогодня найвищою мудрістю міжнародньої економічної політики. Вони стоять на першому місці серед постулятів аґрарних кругів. А однак не треба забувати, що це є обосічний меч. Як зброєння одної держави викликають анальоґічні зброєння других держав, так само митні зарядження одних держав тягнуть за собою відповідні мита у сусідів. Як одне по своїй суті є безглуздям, таким-же нонсенсом є і друге. Митне обмежування довозу чужих промислових товарів до Польщі тягне за собою такіж самі утруднення Німеччини для вивозу з Польщі вугля, масла, свиний, яєць і т. д. Та не видно днесь того авторитету, який би міг покласти край міжнароднім зброєнням — як в мілітарній, так і в господарській ділянці. Мабуть тільки якась загальноевропейська катастрофа, котра впалаб однаково на всіх, була би в силі привести до замирення, хочби у формі загально-европейської (як не загально-світової) митної унії. Такою загальноевропейською катастрофою може стати колись ґенеральний економічний наступ Нового Світа на Старий Світ, особливо коли з ділянки сільського господарства він пошириться ще на промислову. Тоді проєкти в роді паневропейської митної унії матимуть значно більше реальних виглядів, як ще днесь.

Та чи охоронне мито є справді одиноким розумним і господарним рятунком при конкуренційному імпорті заграничного товару?

Беручи річ теоретично, з усяким, хто до нас приходить з дешевшим від нашого товаром, не треба би вести боротьби, тільки навпаки, бути йому за це вдячним. Коли я не вмію або не можу продукувати так дешево, як другий, тоді найкраще зроблю, коли візьму його дешевший товар, а сам свої сили і засоби оберну на те виробництво, де я можу мірятися з другими. Так зробили тому 50 літ данські хлібороби: приймаючи від американців їхній дарунок, дешеве збіжа, самі перейшли до продукції масла, беконів і яєць. Це дорога очевидно довша і важча, як охоронні мита, які дають відразу видні успіхи, але дорога певніша. Мито є завше переходовий хвилевий рятунок, а розумне керування народнім господарством полягає в тім, щоби так переорґанізувати краєве виробництво, щоби воно мало запевнений ґрунт і без митної охорони.

Також західно-українська селянська аґрарна політика мусить в даній сьогодня ситуації приспішити перехід селянства на ті галузі господарювання, які ще й сьогодня можуть існувати без митної охорони: на звіринну продукцію.

Очевидно, що мито, як доразна економічна зброя, не стратить ніколи своєї вартости, зокрема тоді, коли нема вже іншого виходу (прим. в Польщі майже нема іншого способу піднести краєву продукцію звіринних товщів, як обмеження довозу заграничних смальців). Та вживати цієї зброї треба обережно і дійсно тільки в крайности. Краєва продукція, побудована виключно або головно на самій

тільки митній охороні, буде завсігди штучним плодом, сухорлявою дитиною. Вона зівяне при кождій зміні митної політики. Треба для неї шукати твердших господарських підстав. Вона буде працювати дорого не лише тому, що мусить, але й тому, що до того її виховала митна опіка. Мито може мати позитивне виховне значіння лише в літах молодости якоїсь галузі національного виробництва, але робити з нього систему — річ за дорога для народнього господарства країни.*)

До цих загальних уваг приходять ще спеціяльні, які дотичать економіки селянського господарства.

В оцінці аґрарних мит треба бути обережним. Не має рації проголошувати себе „взагалі“ прихильником, або „взагалі“ противником мит на рільничі продукти. Завсігди треба брати річ конкретно: які мита, на які продукти, в якій висоті? Зокрема селянська аґрарна політика, виходячи з інтересів поширення селянського землеволодіння та перебудови селянського господарства на годівельно-молочний тип, мусить мати на увазі ріжницю між митами на збіжа і на звіринні продукти. Згаданий вище проф. Ербо звертає увагу на те, що европейське селянство вже днесь не є спеціяльно зацікавлене у високих цінах збіжа, а в майбутньому в його інтересі буде навіть подешевлення цін збіжа. Для селянства управа збіжа, крім хліба для власної потреби, достарчає соломи на пашу і на підстілку, отже яко

---

*) Відомий авторітет в ділянці с. г. економії і аґр. політикі проф. Ербо (Aereboe) подає в своїй „Agrarpolitik“ (1928 р.) ось таку ілюстрацію, до чого доходить односторонній клич „самовистарчальности“ і митної охорони:

„Два шлеські хлібороби балакали у випарні в Бресляві на теми аґрірної політики і лаяли здорово імпорт польських свиний та сушеної бараболі, австральське морожене мясо, американську пшеницю і т. д. Нарешті почали запитувати, коли-ж врешті німці отямляться і дадуть таку охорону німецьким продуктам, щоб німецька земля була в силі продукувати досить для німецького народу. Якийсь добродій, що сидів при недалекому столику, поспитав їх, як їм смакує угорське вино, яке вони пили та чи кава моккі була добра. Вони поглянули на себе і приобіцяли один одному, що на далі будуть бойкотувати мадярське вино і каву. Добродій від сусіднього стола поспитав їх тоді, чи мігби їм служити справжнім циґаром з німецького тютюну, що коштує тільки 5 фенигів і є зовсім добрий. Вони подякували замічуючи, що вони мають запас правдивих циґар Felix Brasil і піднялися, маючи полагодити ще деякі покупки. „Але тепер купуємо тільки правдиво німецькі товари“ — так рішили. В першому склепі зажадали ґрамофона з німецького матеріялу і нім. виробу. Ґутаперка, на жаль, не росте в Німеччині, а також авто, яке їх сюди привезло, їздить на ґумі заграничного походження; теж мідяний дріт зроблений з американської міді. Засумовані пішли до маґазину коронок, де вже були дами. „Просимо показати ґардіни (віконні заслони), але тільки з німецького матеріялу і німецького виробу“. „В такому разі требаби князеві Ліхновському подарувати пів Шлеська, щоби міг насіяти тільки лену, щоби ми могли все робити з лену, далі мусіли-б панове заплатити за це почвірну ціну і зрезиґнувати з усіх гарних красок, бо лен дається тільки з трудом фарбувати“. „Отже купимо вовняні завіси“. — „На жаль не можу ґарантувати, чи вовна не походить з Австралії“ — була відповідь. — „Отже мусимо держати більше овець“ — промовив пан А. — „Тоді будемо довозити ще більше пшениці, як зараз“ — закинув пан Б. Коли вони так балакали, пані в міжчасі купили ґардіни з египетської бавовни. Пан. А. пішов і купив ґрамофон з заграничною ґутаперкою, а пан Б. небавом сидів знову в ресторані, пив угорське вино і роздумував над проектами митної охорони.“ (ст. 431).

Ті помічення закінчує проф. Ербо таким висновком: **„Не автаркія (самовистарчальність), лише можливо найбільше використання рідної землі, німецьких фізичних, духових робочих сил та наявних робочих засобів і особливо їх удосконалення духовою працею мусять бути господарською метою“.**

харч для челяді, корм для звірят і виробничий матеріял (погної). Хіба селянин, як майбутній продуцент молока, мяса і товщів є зацікавлений у високих цінах потрібних для того виробничих матеріялів? Навпаки. Тому Ербо кладе спеціяльний натиск на відношення (реляцію) між цінами збіж і цінами звіринних, спеціяльно молочних, продуктів. Це відношення повинно йти в користь молочно-звіринних продуктів. Коли мова про охоронні мита, то треба стреміти до того, щоби охорона звіринної продукції була більшою, як збіжевої.*)

Ербо домагається виразно толєрування імпорту дешевого заграничного збіжа, зате стоїть за інтензивну розбудову звіринної продукції та опіку над нею в першій добі її розвитку (лише в тій комбінації він допускає охорону). На наш погляд — ті самі методи треба-би приняти і для зах.-української аґрарної політики, може навіть з більшою рішучістю. Тим способом скріпилася-б рентовність селянських господарств, падала-б рентовність двірських обшарів, падали-б ціни поміщицьких ґрунтів,**) селянство наше моглоб помалу викуповувати землі більшої власности, якщо зуміло-б швидко перейти на годівельну продукцію (ну і належно зорґанізуватися економічно і політично, бо це все стоїть у тісному звязку).

Аґрарна кріза 70—80-х років мин. стол., будучи крізою цін збіжа, не лише не ослабила селянського господарства, але навпаки, скріпила його (доказ: Данія, Німеччина). „Упадок цін на сільсько-господарські продукти зробив великі маєтки бездохідними, що повело до зниження цін на землю; обтяжені позичками маєтки, не маючи можливости покривати процентн, ліцитувалися й парцелювалися... Саме за часів крізи дрібне землеволодіння в Німеччині особливо виросло коштом великого. Проф. Конрад каже, що „маса німецького селянства находиться в нормальних умовах, котрі забезпечують йому здоровий розвиток, і побоювання, ніби то воно руйнується й гине, є досі безпідставне. Саме останніми часами селянство збільшує площу своєї землі“. Теж саме констатує в своїй розвідці проф. Левітський відносно Франції... „Селянство виграло саме через зменшення ціни на землю та полекшення через це для дрібних хліборобів її купівлі“.***)

Селянство в даних умовах мусить рішучо покинути свій консерватизм і відмовитися від продукції збіжа на збут.****) Все одно, на

---

*) Дослівно: „В наслідок односторонніх збіжевих мит тисячі німецьких селян мусіли випродати свої ґрунти..., якщо приходиться у митних переговорах робити уступки в ділянці аґрарних мит, то в першу чергу **мусять це бути уступки що до мит на збіжа.** Коли ціни молочних продуктів останутъ високі, то найкращі з великих хліборобів переб'ються якось, наставляючи свою господарку на годівельний лад. (Тут автор очевидно не договорює: решта вел. хліборобів, менше господарна, буде примушена ліквідуватися — К. К.). **Хто бажає собі іншого поділу землеволодіння, той не має іншої дороги, як дбати про те, щоби селянський стан прийшов до більшої рентовности господарства як велика посілість.** Де поповнено тільки гріхів, як в ділянці поділу землеволодіння, там направити ці прогріхи годі медом і солодощами. **Закляйстровування господарських протиріч між селянством і великою земельною власністю не лежить у інтересі батьківщини...“. (стор. 447.).**

**) Вже й зараз, по році крізи цін збіжа, маємо відомости про досить значну знижку цін на землю (Яворівщина на 30 проц.). Ми булиб вдячні, якби прихильники нашого журналу з місць подали нам конкретні цифри з цієї ділянки.

***) Н. Биховський, „Межі капіталізму в сільському господарстві“, переклад з рос. Львів—Київ, 1909. ст. 119.

****) Д-р Дедеков „Przewodnik gospodarski“ у статті „Jak groch o ścianę“

довгі десятиліття, є виключена конкуренційна боротьба з екстензивною заокеанською продукцією збіжа. Що-ж до продукції для власної споживчої і виробничої потреби, то вона буде удержуватися так довго, поки для селянина не буде корисніше купити готовий хліб, пашу, підстілку, як самому ті речі випродукувати. Зогляду на те, що продати „за песю ціну" селянин в наших умовах все вміє, але дешево купувати він ще й досі не навчився (слаба кооператизація), нема виглядів на те, щоби наше селянство у блищому часі перейшло на купний хліб, купний товщ, купну пашу — як це зараз вже діється в Данії, Голяндії, Бельгії і т. д.

Одначе на збут селянство жита чи навіть пшениці не має що засівати. Навіть на Вел. Україні, тій „пшеничниці Европи" (колись) іде тенденція до більшого розвитку скотарства. Коли ходить про добуття грошей на податок, асекурацію і т. д., то чи не краще для того продати відповідну кількість молока через кооп. молочарню, або безрогу через збутову кооперативу? При послідовному переведенні цієї думки відпаде для селянської аграрної політики цілковито потреба обстоювати довозові мита чи експортові премії на збіжа. Останеться в програмі цієї політики лише мито на довіз звіринних продуктів та заходи коло улекшення їх експорту. Обстоюючи, разом з міським населенням, дешевий хліб, селянство матиме тоді тим більше право вимагати від нього узгляднення своїх життєвих інтересів, як продуцента звіринних продуктів.

Що такий погляд на сучасну крізу цін збіжа для наших відносин не є єресю, а має свої підстави, про це переконали автора цих рядків частіші розмови з селянами.*) Дивна річ: кілько разів на будь-яких зборах, де є селяни, піднімається розмова про крізу, селянство поводиться досить апатично, поки йде мова про низькі ціни збіжа, а дехто навіть, в супереч референтові, зачинає розмову про те, що селянинові не можна докупитися хліба, що богато людей на селі голодує, що ніяких запасів непроданого збіжа на селі немає і т. д. Оживлення наступає аж тоді, коли прийде мова на ціни масла, безрог, яєць і т. д. Правда, є райони і райони. Подільсько-волинський район має відмінну господарську структуру, як вся решта зах.-українських земель. Але і тут політика мусить бути одна: перехід до звіринної продукції — і відповідне до того формулування наших вимог що до митної політики.

(К. б.) **К. Коберський.**

констатує, що селянство в Польщі засіяло в осени 1929 р. жита ще більше, як у 1928 р. „Wierzyć się nie chce liczbom, podanym w ostatnio ogłoszonej statystyce zasiewów". Нам здається, що тут грає ролю не самий тільки консерватизм селян, але може і другі, раціональніші чинники. (продукція для власної потреби).

*) Автор дуже радо прийме на увагу протилежні твердження, якщо вони будуть оперті не на самих тільки бажаннях і міркуваннях дискутантів, але на зібранні фактичного інформаційного матеріялу серед селянства, і то серед усіх його ґруп (від найменших до найбільших господарів).

Зміна системи господарки в селянських господарствах.

Не раз вже писалося і говорилося про те, що треба в селянськім господарстві переходити від збіжевої до годівельної і насінної господарки. Це питання головно тепер набирає більшої ваги, з огляду на низькі ціни збіжа. І як раз тепер при належнім висвітленні справи зміна системи господарки може увінчатися успіхом.

Щоби заводити в сільськім господарстві хочби і малі зміни, треба в першу чергу здати собі справу з існуючого стану. Треба пізнати розподіл поодиноких культур, ростин, живого і мертвого інвентаря і взагалі взаїмовідношення всіх капіталів, що складають цілість сільського господраства.

Розпоряджаємо даними зі 114 господарств ріжної величини на загальну площу 1,408.43 га. Господарська площа займає 1,160.64 га, т. є. 82.4 проц. Хочемо деякими даними поділитися з шан. читачами в надії, що ці дані можуть бути корисними так для робітників в ділянці нашого економічного життя, як і для господарів.

* * *

Звернемо увагу передовсім на розподіл культур, бо від того у великій мірі залежить ціла орґанізація господарства.

Наведена нище таблиця зясовує розподіл культур. Господарства поділені після величини в ґрупи. (Таб. 1.).

На жаль, не розпоряджаємо достаточною кількістю господарств, щоби розглядати їх ґрупами після величини і після виробничих районів, чи природних полос. Спеціяльно гірські господарства требаби розглядати окремо. Але для нашої теми покористуємося зіставленням господарств лише після величини, не узгляднюючи природних полос.

Господарства в поодиноких ґрупах що до величини походять з повітів:

0—2 га з пов. Борщів 1, Золочів 3, Заліщики 2, Радехів 1, Рогатин 1, Самбір 1.

2—5 га з пов. Самбір 1, Борщів 3, Золочів 8, Радехів 2, Ст. Самбір 2, Коломия 3, Тернопіль 2, Зборів 2, Рава р. 2, Перемишляни 3, Дрогобич 1, Яворів 1, Станиславів 2, Перемишль 1, Бучач 4, Городенка 1, Підгайці 2, Косів 1, Сокаль 2, Сянік 1, Галич 1, Столин 1.

5—10 га з пов. Сколє 1, Турка 1, Городенка 1, Богородчани 2, Костопіль 1, Городок 1, Самбір 1, Борщів 3, Золочів 5, Заліщики 1, Радехів 1, Ст. Самбір 3, Тернопіль 3, Перемишляни 3, Бучач 2, Підгайці 1, Сокаль 2, Сянік 2, Чортків 1, Коломия 1, Товмач 1.

10—20 га з пов. Заліщики 1, Львів 1, Мостиська 1, Самбір 1, Золочів 3, Бучач 1, Радехів 1, Ст. Самбір 1, Стрий 1, Зборів 1, Сокаль 1.

20—50 га з пов. Городенка 1, Костопіль 1, Борщів 1, Заліщики 1, Сокаль 1.

Над 50 га з пов. Здолбунів 1, Жидачів 1, Перемишляни 1.

На 100 га загальної площі припадає: Таб. 1.

Величина господарства в га	Загосподарена площа: загалом	Загосподарена площа: господарська	Господарська площа: орна рілля	Господарська площа: луки	Господарська площа: городи	Господарська площа: пасовища	Інша площа: ліс	Інша площа: підводою	Інша площа: забудовання	Інша площа: неужитки
0—2	100	96 9	82·6	10·4	3 9	—	—	—	3·1	—
2—5	100	88·4	69 6	11·4	6·0	1·4	4 7	1·5	2·4	3·0
5—10	100	89·2	67·5	14·4	4 6	2·9	7·4	0·3	2·1	0·8
10—20	100	93·2	67·0	18·0	5·7	2 5	5·1	—	1·4	0·3
20—50	100	91·7	74·1	10·2	1·9	5 6	4.6	—	0 6	3 0
над 50	100	69 5	57 2	8 9	2 2	1·2	28·3	—	2·2	—

З наведеної таблиці видно, що в селянських господарствах до 50 га, орна рілля займає 67.0—82.6 проц. цілої площі. В чотирох перших ґрупах — зі зростом величини господарства, обнижується відсоток ріллі, а зростає відсоток сіножатей. Сіножати займають від 10.4—18.0 проц. цілої площі. При такім укладі цих двох головних культур, оскільки не використовується ріллі під пашні ростини, можна говорити тільки про полеву збіжеву господарку. Дарма, що входять тут деякі гірські чи підгірські господарства. Тимбільше, що маємо лише незначну площу пасовиськ. Громадські пасовиська, оскільки вони і є в деяких селах, в теперішнім своїм оплаканім стані не можуть ґрати ролі в інтенсивній годівельній господарці. Таб. 2.

РІД РОСЛИНИ	Величина господарства в га: 0—2	2—5	5—10	10—20	20—50	над 50
Пшениця	14·8	19·7	16·4	20·4	11·4	23·5
Жито	29·4	25·0	20·4	21·5	8·7	11·8
Ячмінь	8·0	14·4	14·1	8·0	7·1	10·2
Овес	—	10·8	19·2	20·8	14·3	11·8
Просо	3·3	1·6	1·7	1·2	2·9	2·6
Гречка	6·9	4.7	2·6	1·1	—	—
Кукурудза	8·5	3·1	4·8	—	20·0	—
Стручкові	0·8	1·6	1·7	3·8	21·4	3·2
Промислові	2·0	1·3	1·3	1·3	—	2·5
Бараболя	22·5	14·0	10·6	11·2	5·7	11·8
Бураки	1·4	—	0·5	1·6	7·1	1·7
Конюшина	—	1·6	5·0	5·9	1·4	18·2
Мішанка	1·6	0·2	0·9	3·2	—	2·7
Ярина	0·8	1·0	0·8	—	—	—
Разом	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—
Збіжа і стручкові	71·7	81·9	80·9	76·8	85·8	63·1
Промислові	2·0	1·3	1·3	1·3	—	2·5
Окопові	23·9	14·0	11·1	12·8	12·8	13·5
Паші	1·6	1·8	5·9	9·1	1·4	20·9
Ярина	0·8	1·0	0·8	—	—	—

Ще більше на напрям нашого сільського господарства вказує Таб. 2. (гл. ст. 266). Тут наглядно видно, що гол. продуктом, що його виробляє наш дрібний продуцент, є ріжного рода збіжа. В додатку — збіжа для власної потреби. Бо не можна інакше пояснити собі, пр. факту, що чотири найменші ґрупи господарств (до 20 га) на пшенично-бурачаних ґрунтах засівають більше жита, як пшениці, мимо того, що ціна на жито стало є нища, а збір з одиниці площі на пшеницю і жито є майже тотожний. Рівнож інші роди збіж і стручкових вказують на те, що дрібний господар виробляє на своїм господарстві передовсім продукти, що їх потребує для безпосереднього зужиття в своїм господарстві. З того очевидно не виходить, щоби і той найменший господар не продавав збіжа, як притиснуть податки.

Та якби воно не було, наші селянські господарства наставлені нині на продукцію збіжа. Збіжа і стручкові займають 71.7, 81.9, 80.9, 76.8 проц. площі. Вправді бачимо поважнішу площу під окоповими, але це головно бараболі, що майже в цілости, як і збіжа, зуживаються вдома.

На продукцію паші відступається лише незначну площу. Рівнож промислові ростини, в нашім випадку головно лен і коноплі, займають незначну площу.

Очевидно, що при такім укладі культур і рослин, як бачимо на приведених таблицях, не може бути мови про раціональну і рентовну годівельну господарку. Мусимо в першу чергу змінити уклад ростин, як не культур, і поважний відсоток орної площі присвятити пашним ростинам.

Також лукам треба присвятити більше уваги. У нас сіножати лежать не тронуті, здані своїй власній судьбі. Зовсім незнана є управа лук. Тому і збори так щодо якости, як і щодо кількости сіна не відповідають свойому завданню.

Для порівнання приведемо розподіл ґрунтів в типічно годівельних господарствах в Швайцарії. Там в 702 обслідуваних селянських господарствах найдено: лук 53.3 проц., ріллі 41.6 проц., ґр. підстілкових 1.8 проц., винниць 3.0 проц., інших 0.3 проц. — разом 100 проц.

І то лише половина орної ріллі була ужита під збіжа, 9.5 проц. на штучні луки і 9 проц. на інші ростини.

При такім укладі культур і ростин, як є в наших селянських господарствах, очевидно і живий інвентар не відповідає цілям годівельної господарки. Є його за мало числом і він не відповідає годівельним вимогам з огляду на продукцію.

На 1 га господарської площі начислювано 1921 р. в Швайцарії 650 кґ. живої ваги живого інвентаря. Є це кругло 2 великі штуки худоби нашої породи. Коли порівняємо живий інвентар в наших господарствах, то доперва побачимо, що в наших господарствах живий інвентар не доходить ані до половини тієї кількости. (Гл. таб. 3 на ст. 268).

Зміна системи господарки на наших селянських господарствах не може наступити нараз. Бо, як бачимо з вище сказаного, нема ще до того належних умомин. Передовсім нема паші і інвентара. Але кожному здається ясно, що до перебудови в селянськім господарстві муситься стреміти, бо з року на рік воно буде занепадати, не можучи видержати конкуренції з великою посілістю, а спеціяльно з великими збіжевими американськими плянтаціями.

Живий інвентар (на 100 га сіль.-госп. площі). **Таб. 3.**

Коні	Лошата	Рогата худоба				Свині			Вівці		Кози	Птиця		Інші	Бджоли	Величина господарства
		воли	корови	ялівник	телята	розплодові	двірняки	поросята	старі	молоді		кури	гуси			
16·6	—	—	49·9	—	16·6	—	66 5	33·2	16 6	—	—	440·5	—	58·2	33·2	0— 2
35·0	0·6	—	37·6	12.1	3·2	4 4	35·0	15·3	2·5	—	0·6	396·8	15·3	18·5	7·6	2— 5
24·4	1·8	0·7	31·3	10·2	10·9	3·3	23·3	6·5	16 7	3·3	0·7	273·4	15 6	44·0	27·3	5—10
15 0	2·9	—	22 6	9·8	6·9	3·5	15·6	16 2	4 0	—	0·6	146·5	7·5	13·9	39 4	10 - 20
13·4	6·1	—	15·2	7·9	4·9	4·9	12·8	9·1	36 5	15·2	1·2	107·8	7·3	26·2	4·9	20—50
8 7	1·0	—	7·9	5 5	2·9	2·6	3·4	0·8	1·8	—		25·3	3 9	29 5	4·7	над 50

При переході на годівельну господарку треба звернути увагу на слідуючі моменти:

1) Передовсім треба годівельну господарку зробити популярною в нашім селянстві. При знанім консерватизмі села не є так проста справа переконати господара, щоби він зважився виступити проти традиції і замісць пшениці, сіяв конюшину чи іншу пашу. (Не думаю, очевидно, що треба зовсім закинути управу збіжа. І вона є конечна, хочби з огляду на плодозмін. І в напрямі поліпшення управи і сортів збіжа мусить іти інтенсивна праця).

При належнім представленню справи і при наочнім доказанню рентовности годівельної господарки, головно там, де вже закорінився Маслосоюз, праця увінчається успіхом.

2) Рівночасно з пропаґандою за годівельною господаркою належить до плодозміну влучати пашні ростини.

3) Вкінці треба придбати відповідний годівельний матеріял. Очевидно не може бути мови про насаджування готової тої чи іншої раси худоби; це за дорога і за ризиковна річ. Але з місцевої худоби треба вибирати високопродукційні раси і їх удосконалювати, а рівночасно старатися про збільшення кількости.

Очевидно, що само селянство не дасть собі з тим ради. Мусять стати йому на поміч всі наші господарські, культурні, а передовсім кредитові установи.

Ол. Охрим.

Масова втеча кольоністів з С. С. С. Р.

Як це я виказав в моїй книжці: „Селянство і економіка большевизму“ (Львів, 1930), політика большевиків була і є убийчою для сільського господарства і для основної маси населення — для селянства. При тім на час виходу цеї книжки — 1930 р. — політика большевиків має тенденцію до дільшого загострення, звязаного з виразним нахилом вертати знов від Неп'у до чогось подібного военному комунізмові. Під марксівсько-большевицьким режімом, ставши жертвою індустріялізації, селянство продовжує перебувати в незноснім положенні.

Зайвим і при тій новим наочно-предметовим доказом цього став перед всім культурним світом найкрасномовніший факт: утеча з СССР старих кольоністів.

З літа 1929 р. розпочалася масова втеча з СССР. кольоністів: шведів, німців, чехів, греків і т. д. Шведи, німці та чехи прибули на вільні землі України та б. Росії загалом беручи в початках XIX. в., покликані тодішнім урядом, як культуртреґери; жили вони порівнюючи непогано до жовтневої революції, а нині у дванадцятім році большевизму, зрештою, не витремали праси цілокупної, антіселянської політики большевизму і кинулися масово втікати, не знаючи, що з ними буде далі, де знайдуть собі новий варстат праці; тільки-б вивтікати.

Початок зробили шведські кольоністи, що в невеликій кількости перед сотнею літ осілися в степах Херсонщини. Доведені комуністичним режімом до руїни вони в літі 1929 р. цілим селом — в кількости 62 родини — рішили покинути наші степи. Уряд не затримував їх і вони прибули до колишньої батьківщини, до Швеції. Розуміється, там не знайшлося для них вільних земель і шведський уряд повів переговори з Канадою, куди й відїхали бувші наші кольоністи в січні 1930 р.

За шведами кинулися втікати німці-кольоністи, що на початку XIX. в. в поважній кількості осіли на землях Степової України, Понадволжжі, а опісля й на Сібіру. В порівнянні зі шведами це вже більша, майже міліонова маса людности, що столітньою працею створювала свій добробут, нині, доведена до руїни, почала й собі відїздити з СССР. Відїздять і бідняки і колишні заможні, яких і щодо земельного забезпечення і в значній мрі щодо капітаку та майна большевицька політика вирівняла з бідняками. Перші втікачі кольоністів по прибутті до Німеччини росповідають, що совітська влада створила такі умовини сільського господарювання, що напр. в 1929 р. вони умисне старалися зібрати поганий врожай, бо це давало їм право розраховувати на державну поміч. При врожаю-ж з його фактичним розміром не числяться, а відбирають цілком і навіть іноді вимагають більше понад зібране. Напр. в Славгороді німецька кольонія з 30 дворів зібрала 1500 пудів, а після „розверстки“ мусіла здати хлібо-заготовщикам 3100 пудів, так, що для здачі цего податку вона мусіла продати худобу і будівлі та прикупити хліба. Бо невіддання призначеної кількости збіжа тягне за собою пятикратну покуту і продаж всего майна без останку з ліцітації. При ліцітації селянське майно продається за ніщо. Кінь і корова йдуть по 3 крб.; кури по 1 коп., ліжко з матрацом і подушками за один крб., отомана за 50 коп. і т. д. Був випадок в Сібіру, що житловий дім під залізним дахом продавався за 4 коп., ручна молотілка за 5 коп... Отже публичні продажі мають виразний характер економічного терору, загрози, що виключає невиконання розкладки по хлібозаготівлям, яка-б не була вона несправедлива і надсильна. Економічний терор супроводиться фізичним. Заготовщики хліба розгулюють по селах, як то було в німецьких кольоніях у Кривому Розі, з револьверами в руках і „вставляють кольоністам люфи в рот“.*) Руйнування господарства кольоністів йшло таким темпом, що напр. в 1928 р. у кольоністів с. Кісілівки було 170 дійних корів і 20 коней, а в 1929 р. вже за-

*) Про це між інш. розповідає проф. Берлінського університету Аугаген, „Ост-Европа“, XI., 1929.

лишилось тільки 12 корів і 16 коней. З одним німцем-кольоністом сталося таке: відібрано у нього радянською владою дім; зробивши величезне фінансове напруження, той кольоніст в 1925 р. знов купив свій був. дім; але після виплати грошей проданий йому на власність його-ж дім радянська влада знова у нього відібрала назад без відшкодування. Наведені тут з уст самих втікачів скарги проти всієї, окресленої нами в згаданій на початку книжці, протиселянської господарської політики большевизму, чи проти окремих особливо уразливих її проявів, доповнюється ще утисками в реліґійнім відношенні. Частина німців-кольоністів належить до секти менонітів, що не дозволяє їм виконання військової служби. Царський уряд з тим числився і звільняв їх від військової служби, змушуючи відповідне число років відробляти напр. в держ. лісах, але рад. влада катеґорично стала вимагати і від менонітів, щоб вони зі зброєю в руках захищали „селянсько-робітничу“ владу. От всі ті господарські, реліґійні та політичні особливости большевизму й привели до вивтікання німців-кольоністів з Рад. України просто цілими селами.

Приблизно в літі 1929 р., покинувши століттям насиджені оселі, біля 5½ тис. душ їх рушило до Москви, а ще коло 5 тис. до Петрограду, щоб звідти виїхати за кордон. Радянська влада, розуміючи, що такий масовий відїзд відомих добрих господарів і дотого-ж аполітичних, якими є німецькі кольоністи, компромітуватиме її режім в очах закордонного світа, на цей раз зрозуміла, що кожний з цих кольоністів буде, навіть мимо його волі, протибольшевицьким аґітатором та заходилася з одного боку переконувати їх, щоб не відїздили, з другого — просто гальмувати відїзд, або навіть забороняти і то їй одній тільки властивими способами. Так у ґрупи, що прибула до Москви, чекісти насамперед повідбирали забране нею рухоме майно. Потім, для вироблення заграничніх пасів радянська влада запропонувала їм вибрати „ходоків“, а коли „ходоки“ були вибрані, то їх негайно чекісти арештували. При тім німцям-кольоністам унеможливлено доступ до німецького посольства. Посольство оточене було відділом чекістів і кожний, хто проривався й насмілювався зайти в будову посольства, по виході звідти був негайно арештований. Хто знає, чи був би вирвався хоч один німець-кольоніст, як би про поневіряння своїх земляків не заговорила преса цілої Німеччини і якби не втрутився в ту справу німецький уряд та її посол в Москві. В наслідок цего большевицький уряд дав, нарешті, згоду на відїзд одної тисячі осіб... після девятимісячного проволікання. Втікачі мимо того, що вони втратили землю і нерухомости і їм відібрано реманент та хатні речі, мусіли ще дати по 220 крб. Нарешті від них відібрано останні гроші, які вони мали при собі. Водою чи по залізницях на початку листопада 1929 р. стали прибувати перші партії німців-кольоністів на німецькі терени. Зіступивши на німецьку землю, вони всією громадою відспівують духовний хорал, дякуючи Богові за те, що він поміг їм вибратися з радянського краю. Вони оповідають, що їх „потрясла“ не так втрата всего майна і повна руїна, як те нелюдське обходження, яке вони перетерпіли. Розташовані по бараках і на харчах міських самоврядувань вони приходять до себе, лікуючи дітей від епідемічних недуг, які десятками забирають їх до могили. Вони свідомі, що на їх батьківщині їм не знайдеться місця, але про поворот назад, в країну, яка протягом сто

літ була для них другою батьківщиною ніхто з виселенців й не думає; вони мріють про третю батьківщину: про Канаду..., куди одначе масовому вїздові перешкоджає заведена еміґраційна квота.

Іншим німецьким кольоністам, що дісталися до Москви і Петроґраду покищо радянська влада не дає можливости покинути межі СССР. Шо більше, їх заходилися силоміць відсилати назад, на родинні місця, де одначе у них вже все зліквідовано. При повернені назад родини часто розєднують — батьки попадають в одно місце, матері у друге... З дороги вони надсилають до німецького посла в Москву жахливі телеґрами з благанням про поміч. В одній з них, напр. писалося: „Ми вмираємо з голоду, нас викинуто з теплушок,*) в котрих нас перевозили. У нас нема нічого їсти, діти наші задихаються від крику. Благаємо, поможіть“... Заборона леґального виїзду потягає за собою її оминення, розуміється, дорогою ціною. Надійшли відомости, що деякі німці-кольоністи Степового Киргизького краю видісталися з СССР. аж через перський та авґаністанський кордони...

Так само, як німці-кольоністи, рішили — по відомостях чеського офіціоза „Праґер Прессе“ — покинути СССР. і чеські кольоністи, яких нараховують 40—50 тис. Чеські кольоністи перебували головно на Правобережній Україні; прибули вони почасти ще давніше, як німецькі, і під оглядом культуртреґерства відслужили навіть значнішу ролю, ніж німецькі: з осібна вони розповсюдили у нас, занесене з Чехії, хмільництво. До большевизму жили вони добре, нині зруйновані рішаються втікати. Радянський уряд уживає всіх заходів, щоби вони залишилися.

Під кінець року 1929 рішили покинути СССР. і постійно замешкалі тут в числі 50 тис. греки: почасти кольоністи Підкавказзя та Кавказу, почасти-ж робітники табачних плянтацій і дрібні торгівці та ремісники. Приняти на раз таку кількість втікачів теперішня Греція не в силі і досі грецьке консульство видало тільки три тисячі віз тим, що ще заховували грецьку державну приналежність.

Нарешті, стали втікати і мадяри і латиші. Після світової війни залишилося в СССР. богато мадярських військових полонених, що поосідалися на землю і їм якийсь час велося не зле. Нині більша частина з них не може витримати, ліквідується, щоб повертати до Угорщини. Мадярський червоний хрест звернувся до радянського уряду за дозволом, щоб його спеціяльна комісія прибула до СССР. і улегчила виїзд звідти б. полоненим. Радянський уряд йому в тім відмовив: випустити чи не випустити цих людей — він уважає це за свою внутрішню справу.

Як бачимо, кольоністи переживають страшну драму. Але тубальче селянство ще заздрить вивтіканню кольоністів, бо воно такого виходу не має. Відїзджаючим кольоністам селяне кажуть: про вас є кому потурбуватъся, а ми... куди-ж нам подітися?

І село, знаходячись фактично в умовинах перманентного стану военної облоги, продовжує ставити пасивний або активний опір, зносить жорстокі военно-чекістські розправи, але, як той таран, все бе і безугавно бе по мурах большевизму.

*) Товарові ваґони, пристосовані до перевозу людей. — **Ред.**

В останній час наше селянство ледве витримує страхіття большевицького безумства з т. зв. колективізацією, що переводиться в брутально — насильницький спосіб, компромітуючи в очах селянства саму ідею. Селянство ставить дружній опір, в багатьох місцях діло доходить до зброї. У небажаючих вступати до колективів відбирається земля, інвентар і все, що є, аж до одежі включно, а працездатних мущин виселяють до Сібіру чи на примусові лісові розробки до Архангельщини та в інші місцевости північної Московщини. Опір селянства не раз кінчався утечою через кордон, під перехрестним обстрілом надкордонної варти, до Польщі, Румунії, Латвії, Естонії. В слід за кольоністами — стало еміґрувати й наше селянство. За кордонами СССР. зявився новий масовий тип еміґрантів — то селяне. Далі вже очевидячки йти нікуди...

Проф. О. Мицюк.

ШЛЯХАМИ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ.

Вибір з писань кооперативних письменників.

10. М. ІВ. ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ

За національний характер української кооперації.*)

(З приводу дискусії про національні кооперативні центри).

Здавалось-би, що таке питання і виникать-би не повинно: бо коли існує Україна, український народ, українська держава, коли існує українська кооперація, то вона мусить мати свої національні центри. Бо це-ж, здавалось-би, азбука кооперативної теорії. А між тим питання це не тільки виникає, але й розколює українських кооператорів на два табори, викликає між ними боротьбу, гарячі суперечки, обопільне роздратування.

І через те доводиться не тільки визнати існування зазначеного питання, але разом з тим і його надзвичайну важність. Бо від того, або іншого розвязання його залежить майбутність не тільки української кооперації, але, в значній мірі, і всієї української культури. Кооперація, обєднуюча міліони населення, являється найбільш могутнім провідником культури в народні низини. Як-би українська кооперація стала ворожою до української національної культури, то цим самим вона в значній мірі підірвала-б саму можливість розвитку цієї культури. І навпаки: національна природа української кооперації повинна мати могутній вплив на розвиток українських народніх верств у національнім напрямі.

Перш за все, не можна не визнати, що національне питання належить у більшій або меншій мірі до числа тих, котрі розрішаються в залежности від таких тверджень, які не визнають льоґічних доказів, бо міркування ці являються початковим пунктом усього нашого розумо-

*) Стаття з часопису „Кооперативна Зоря“, Київ, 1918 рік.

вого процесу. І дійсно, як можна довести основне твердження українського національного чуття, твердження, яке складається у признанні важливости й цінности української національної культури? Як можна довести, що українська мова, українська література, українська музика, українська розумова вдача, українські традиції й звичаї, український духовний образ — словом, усе те, з чого складається національна культура — мають право на життя і дальший розвиток?

Як довести все це людині, яка не любить України і не почуває себе духово звязаною з нею? Московська приказка каже: „нє по харошому міл, а по мілому харош“, — любов ця сліпа, незрозуміла прихильність до того або іншого керує нашими почуттями. В основі всієї нашої духової природи лежить воля, сліпий інстинкт, почуття прихильности до того або іншого, а розум — це тільки слухняний слуга волі, що виконує її накази. Тому, хто не любить України, для кого Україна тільки ґеоґрафічне розуміння, вроді розуміння Приозерного або Центрального промислового району , тому ніякими доказами не вкладеш у душу цієї любови.

З другого боку, хто почуває себе сином українського народу, чиє серце глибше й міцніше всього відгукується на явища українського громадського життя, кому миліший, зрозумілий і блищий над усе український устрій життя, українська природа, того ніякими доказами не примусиш перестати сліпо, інстинктовно любити свою рідну країну і рідний народ.

Суперечок у данім разі не повинно бути, бо вони не приведуть ні до чого. Один любить Україну, другий її не любить; один почуває себе українцем, другий себе ним не почуває; обидва однаково не винуваті, бо обидва в данім разі ідуть за власним сліпим почуттям; і, звичайно, не можна не визнати права того або іншого громадянина України уважати себе руським, любити загально-російську культуру, не цікавитись українською культурою, як з другого боку не можна так само не визнати права за українцем вище всього на світі любити свій народ у всіх його духових і матеріяльних виявах.

Отже, на скільки зазначена суперечка ґрунтується на ріжницях національного самочуття, вона не доводить до розвязання. Але вона може довести до замирення супротивників на основі розуміння своєї взаємної невинуватости і взаємної пошани до національних переконань одного й другого.

Отже, перше за все необхідно визнати право за українцями бути синами своєї вітчини і працювати над розвитком української національної культури. Як я вже сказав, будучність цієї культури у великій мірі залежить від того, яку позицію кооперація займе в суперечці на Україні московської й української культури.

Кажуть, що кооперація в національних і політичних питаннях повинна бути невтральною. Я з цим цілком згоджуюсь. Але треба зрозуміти, що означає невтралітет кооперації.

Невтралітет кооперації в національнім питанні рівняється з цілковитою рівністю її відношень до національних ріжниць. Не бажано, щоб кооперативи були доступні виключно для якоїсь певної національности. Не бажано, щоб українські кооперативи не приймали в свій склад нікого, окрім осіб української національности, які визнають самостійну національну культуру.

Навпаки, українські кооперативи повинні бути відчинені для всіх національностей, які живуть на Україні: не тільки для українців, але й для великоросів, поляків, жидів, молдаван, німців і т. і. Так тільки і можна розуміти національний невтралітет кооперації.

Але національний невтралітет зовсім не викликає втрати національного обличчя. В цім розумінні, кооперація, коли-б це і визнавалось бажаним, не може бути невтральною. На якій мові повинно провадитись діловодство кооператив, на якій мові слід випускати кооперативну літературу й т. і. й т. і.?

Як тут бути невтральним? Коли не звернутись до міжнародньої мови есперанто, то доведеться користуватись якоюсь національною мовою. Але тим самим кооперація буде допомагати розвиненню тієї мови, яку вона вживає, і, виходить, буде працювати на користь тієї або іншої національної культури. Коли українська кооперація буде користуватись московською мовою, то це буде означати, що вона русифікує Україну і нищить українську національну культуру. А чи можливо це? Для тих, хто любить українську культуру і вірить в її велику будучину, в того сумніву в відповіді бути не може.

І от тільки свідомий ворог української культури може не згоджуватися з бажаністю національних центрів української кооперації. Для нас, українців, про це й питання бути не може; такі центри необхідні, і ось через що. Негайно, з початком українського відродження, ці центри збудувались. І вони будуть рости і розвиватися, слідкуючи за зростом української культури і викликаючи цей зріст.

Але як-же повинні ставитись один до одного кооперативи ріжних національних ознак? Чи не слід їм вступити в боротьбу в імя своєї національности, чи не слід їм іти до вигнання один одного і захоплення в свої руки поля діяльности свого супротивника?

Щось подібне було-б нечуваним глузуванням над високими ідеалами кооперації, які ведуть нас до братерства і вільности. Тільки кооперація ніколи не повинна розуміти вільности так, як її розуміє капіталізм.

Кооперативна вільність є рішуча протилежність до вільности капіталістичної. Капіталістична вільність є вільність боротьби і пригнічення безсилого сильним. Кооперативна вільність є визнання за кожним права на повний розвиток власних сил, права на самодіяльність і самовизначення.

Подібні слова й поради можуть показатись де-кому наївним моралізуванням. І дійсно у відношенні до капіталістичного устрою вони були-б наївними і просто не розумними, — як не розумно відговорювати сильного хижака відмовитись від легко доступної здобичі.

Але-ж ми, кооператори, не хижаки і наша діяльність веде до інших цілей.

Звичайно, смішно і не розумно відговорювати капіталістичний банк відмовитись від захвату клієнтури свого конкурента, коли можливість такого захвату виникає з кволости конкурента. Але для кооператора ця справа представляється в іншім освітленні. Для чого кооперативному банкові добиватися скупчення в своїх руках тих операцій, які успішно може виконати місцева кооперативна організація? Чи не буде більш раціонально лишити місцевим центрам виконувати все те, що вони в силі виконати?

Звичайно, певна централізація необхідна і без великих центрів кооперація на місцях не може успішно розвиватись. І через те тридцятимільоновий український народ повинен мати свої кооперативні центри. Але намагання де-якої частини українських кооператорів московської орієнтації зробити українські центри підвладними Москві, або навіть зовсім розбити ці центри і по частках приєднати до Москви, не може бути оправданим з погляду ідеалів кооперативної незалежности і самодіяльности.

З одного боку, країна з 30-міліоновим населенням досить велика і потрібує своїх самостійних центрів громадської самодіяльности; з другого боку — підвладність цих центрів Москві означала-б повернення до того безглуздого централізму й бюрократизму, якими характеризувалася Російська Імперія, що представляє найбільш неприродно утворену державну орґанізацію, яку тільки можна собі уявити. Заразже цей страшенний конґломерат десятків і сотень країв і націй, збитих в одну державу завоюванням і примусом, зруйнований історією — і зруйнований не зовнішньою силою, а розвалений від внутрішньої негармонійности і роз'єднаности. І невже кооперація повинна брати на себе відбудування московського централізму і принести в жертву московському ідолові молоді паростки української волі?

Так нехай-же не буде цього!

Значіння науки політичної економії для розвитку природничих і фільософських наук.*)

З усіх наук політична економія вивчає явища, що торкаються найбільш життєвих інтересів людини. Очевидно, я не хочу сказати, що господарські інтереси є одинокі практичні інтереси людини. Практичні інтереси людства складні і многогранні і господарські інтереси серед них являються найбільш простими і елементарними.

Життя, очевидно, далеко не вичерпується господарською ділянкою. Одначе, госп. інтереси грають цілковито виключну ролю серед інших життєвих інтересів в тім сенсі, що вони являються найбільш насушними. Господарство є ніщо інше, як приспособлення зовнішнього матеріяльного оточення до потреб людини.

Людина особливо дуже заінтересована в точнім обчисненні всього, що відноситься до умов заспокоєння тих потреб. Такий статистич. обрахунок найбільш можливий, власне, в госп. ділянці. Таким чином наука про господарство виробляє способи точнішого, чим яка небудь інша наука, обчислення також тих психічних процесів, які з цим вяжуться.

Строго говорячи, тільки в одній господарській области процеси оцінки приводять до числових вислідів. Все в житті людини має свою означену вартість, але майже нігде поза сферою господарської власности ця вартість не дається виразити числово. Як зміряти вартість краси, ума, здоровля, талану? Вартість того всього є поза сумнівом, та вона не піддається виміренню.

---

*) Праця написана в Київі в кінці 1918 і поч. 1919 р.р. Призначена автором для I. тому Записок соц.-економ. відділу Укр. Академії Наук, вид. 1925 р.

Навпаки, господарська вартість, ціна виражується в строго означених величинах, вповні можливих до порівнання одних з другими. Тільки дякуючи кількосному вимірові вартости, господарські розрахунки приймають цей точний, закінчений характер, що є необхідний для успіху господарства.

Тільки дякуючи цьому точному обрахункові, виробляється поняття вартости. При тім слід мати на увазі, що поняття господарської вартости приймає закінчений кількосний вигляд тільки на означенім ступні господарського розвитку в грошевім господарстві. В розвиненім грошевім господарстві кожний предмет господарства, кожний елємент приходу і росходу є виявлений в докладно означених грошевих цінах, що допускають найточніше вимірення і порівнання їх між собою.

В формі грошевої ціни господарська вартість стала предметом точного наукового вивчення і анализи; на цій грошевій основі виросла і сучасна господарська теорія вартости, охоплюючи значно ширшу область, як господарство. Господарська теорія вартости, відкрита екон. наукою, є разом з цим теорією вартости, як загального явища психічного життя.

Вплив ідей політичної економії на розвиток науки взагалі пояснюється тим, що її предметом є сфера, що найбільше надається до наукового виміру. Таким чином економічна наука приходить до узагальнень, що охоплюють всю область телеольоґії, діяння волі. Дарвінізм надзвичайно розвинув область примінення телеольоґічного вивчення явищ природи, і ще зовсім недавно товчок до цього наукового перевороту був даний плітичною економією. І можна думати, що економічна теорія вартости повинна стати джерелом нових теоретичних надбудов в тих науках, котрі вивчають явища, що виникають на ґрунті боротьби орґанізмів за існування.

Суспільна природа селянства.

З книги „Основы политической экономіи", 1. вид., Петербург, 1911 г.).

Крім земельної аристократії, буржуазії і пролєтаріяту у великій більшости суспільств існує ще дуже численна кляса трудового селянства. Що селянство (це-бто, — по нашій термінольоґії — те селянство, що не користується найманою працею), не може бути причислене до кляси вел. землеволодільців, це очевидно, бо ці живуть працею сільських робітників. Та чи не становить воно одної кляси з наємним пролєтаріятом? Також ні. У селян і наємних робітників є богато зовсім ріжних економічних інтересів, випливаючих з того, що господарські умовини праці селянина і пролетара є цілком відмінні: селянин володіє засобами продукції, веде самостійне господарство, продає на ринку свої продукти, а робітник — позбавлений засобів продукції і продає лише свою робочу силу. У робітників є цілий ряд інтересів, що не мають значіння для селян; так прим. робітник є зацікавлений в скороченні робочого дня, підвищенні заробітної платні, поправи законодавства про охорону праці, свободу робітничих союзів і т. д. У всім тім селянин не зацікавлений безпосередньо. З другої сторони,

у селянина є богато своїх селянських інтересів, чужих робітникові: селянин зацікавлений в розширенні свого землеволодіння, зниженні процентів на гіпотечні довги, зменшенні податків, орендної оплати і т. д. Ці ріжниці інтересів дуже важні й на цім ґрунті виникають відмінности й соціяльних антаґонізмів: робітникові приходиться боротись з капіталістом-підприємцем, а селянинові — головно з вел. землевласниками і грошевим та торговельним капіталістом.

Все це вповні оправдує віднесення селянства і пролєтаріяту до окремих суспільних кляс.

Та з ріжности суспільних антаґонізмів селян і робітників цілком не виходить, що самі селяне і робітники є собі антаґоністами. У них є ріжні інтереси — це без сумніву; але чи вони собі протилежні, чи суперечать собі? Зовсім ні. Правда, селяне продають хліб, робітники його купують; тут є деяка суперечність, легка до вирівнання, одначе, шляхом продажі продукту по нормальній ринковій ціні, відповідаючій коштам продукції.**)

В кожному разі ця суперечність інтересів селянства і пролетаріяту є зовсім незначна, порівнюючи зі спільністю інтересів обох цих кляс. І селянство і пролєтаріят є працюючі кляси. Це створює величезну солідарність їхніх інтересів, що дає їм можність іти рука в руку. Діти селянина працюють на фабриці, отже це виходить на користь господарства селянина; з другої сторони і робітник зацікавлений в поліпшенні добробуту селянина, бо в противному разі селянин, виходячи з села на заробітки до міста, конкурує на фабриці з робітником. Кожний здобуток робітника є в решті решт здобутком й для селянина і навпаки.

З формальної сторони, трудові селяне являються самостійними продуцентами і стоять наче-б то поза капіталістичною експльоатацією. На ділі селяне є експльоатовані посідаючими клясами не менше від наємних робітників.

Капіталістична основа сучасного господарського устрою дає себе відчувати тисячами способів в господарстві дрібного продуцента. Селянин платить за свою заставлену землю проценти в банк, з його землі йдуть податки в користь клясової держави, він продає свої продукти капіталістові-торговцеві, орендує землю великого землевласника і оплачує йому оренду і т. д. Всі ці економічні відношення є нічим іншим, як ріжними формами присвоєння додаткової вартости праці селянина.

Іноді намагаються зблизити дрібну буржуазію з трудовим селянством. Справді, обі ці кляси володіють засобами виробництва, тим не менше, між ними існують глибокі розходження. Трудове селянство в сучасному суспільстві підлягає експльоатації, а дрібна буржуазія сама експльоатує. Крім того, в той час, як дрібна буржуазія під впливом ходу економічного розвитку гине і уступає своє місце другим клясам, трудове селянство вперто удержує свої позиції, а іноді і росте коштом других кляс. Це створює глибоку ріжницю між соціяльним обличчам селянства і дрібної буржуазії; *селянство не має підстав боятися економічного поступу.*

**) Найкраще шляхом безпосереднього кооперативного виміну між продуцентами та споживачами.

„Кооперативний ідеал".

(З книжки під тим-же заголовком, вид. Київ, 1918 р. в українській мові).

Щоб вияснити природу кооперативного ідеалу, треба поставити питання в такій формі.

Припустимо, що соціялістичний лад здійснився. Припустимо, що працюючі маси стали повновласними господарями суспільного життя, що припинилась експльоатація праці і всі засоби продукції перейшли до роспорядження працюючих. Чи булоби місце для кооперації, чи ні?

Якби кооперація стала в цьому випадку зайвою, то тим самим виявилося-б, що не може бути і мови про кооперативний ідеал, бо кооперація сталаби тісно звязаною з суспільним ладом, який спирається на приватну власність і експльоатацію праці. Кооперація стала-б соціяльним паліятивом — таким засобом, який ослаблює прояви соціяльної хороби, але не вбиває її в коріні.

Саме так і дивиться на кооперацію богато сучасних соціялістів, особливо-ж представники тієї соціялістичної партії, котра в Росії захопила політичну владу в свої руки — большевики. Большевики*) ставляться до кооперації з великим нехтуванням. В їх очах вона тісно звязана з капіталістичним ладом і повинна впасти разом з останнім. Для чого потрібна кооперація, коли держава стала повновласним господарем всього господарського процесу? Кооперація була корисна, поки нарід не заволодів своїм знаряддям праці, а в соціялістичному ладі для кооперації місця немає.

Алеж ця думка мені здається цілком помилковою і я попробую зясувати, що кооперація не тільки не вмре разом з капіталізмом, але що при соціялізмі кооперація зістанеться не нищою, а вищою формою господарства.

Ідеал можна порівняти з зорею, котра показує напрямок рухові, але якої рух зроду не досягне. Не можна досягнути і ідеалу повної волі, але в наближуванні до того ідеалу й полягає суспільний поступ.

Устрій кооперативного господарства містить в собі можливість найширшої волі. В кооперативі нема ніякої примусової влади і якого-б то не було насильства. Правда, кооператива передбачає підлягання волі інтересам цілости, але це підлягання має найменше значіння, бо кожний член кооперативи у кожний мент може з неї вийти.

Взагалі не треба випускати з уваги, що свобода в тому чи іншому суспільному ладі зовсім не виключає погодження у взаємних відносинах окремих осіб, які входять в склад цього суспільства. Кожна складна орґанізація неминуче передбачає підлеглість вчинків окремих осіб директивам, які виходять з суспільної цілости. Поза такою підлеглістю неможливе погоджування окремих частин цілого суспільного механізму і навіть неможлива праця механізму.

---

*) Книжка написана М. Т. Б-им саме в добу розгару большевицької революції і являється відповідю на доктринерські протикооперативні вискоки рос. комуністів; вони, як відомо довели в 1920 р. до закриття всіх кооперативних установ на Україні. Тільки в 1922 р. після НЕП-а большевизм допустив знова кооперацію, хоч у значно зміненій формі. Під соціялізмом автор тут розуміє переважно державний соціялізм (марксизм). — Ред.

Щоби суспільство існувало і працювало, треба, щоби в ньому була якась центральна інстанція, котра давала-б вказівки для праці всіх його поодиноких частин. Значить, повинен бути якийсь заряд, котрий керувавби діяльністю суспільства, і розуміється, вчинки окремих осіб повинні тоді підлягати вказівкам такого заряду.

Чим-же відріжняється все-ж таки принціпово такий заряд від уряду, який стоїть на чолі держави? Тим, що авторітет заряду спочиває цілком на порозумінні окремих членів цієї орґанізації відносно участи в ній, підлягання своїми вчинками вказівкам заряду, — тоді як авторітет уряду полягає в примусовій владі держави над кожним її підданим.

Якби держава була виразом вільної суспільної умови осіб, які складають державу, то вона не заважалаби волі окремих осіб. Але, як відомо, держава ніколи не є виразом такої вільної умови; ось через що державна влада завше має у відношенні до окремих осіб характер примусовий. Кооператива є вільна договірна суспільна орґанізація і через те влада заряду кооперативи позбавлена якого-б то не було характеру примусовости. Ця влада в жадний спосіб не заважає індивідуальній волі і ні скільки не суперечить ідеалові анархізму*).

В межах соціялістичного суспільства будуть сполучені таким чином господарські орґанізації двох цілком ріжних типів: державна орґанізація, збудована на примусовому принціпі і кооперативна орґанізація, збудована на вільній умові.

Дальший суспільний поступ буде складатися з мирного змагання цих двох протилежних суспільних принціпів, при чому вільна договірна орґанізація буде поволі витискати примусову.

Чим вище суспільство, чим вищого морального і інтелектуального розвитку досягають особи, які складають це суспільство, тим більший ступінь волі може воно осягнути. Ідеальне суспільство, суспільство ідеальних осіб, булоби цілком свобідне. Цей ідеал не може бути досягнений, але рух до нього є, як сказано, провідною ниткою суспільного розвитку.

Отже, роблячи підсумки сказаному, ми повинні визнати, що здійснення соціялістичної держави не тільки не касує кооперації, але що як раз при соціялізмі дальший зріст кооперації повинен стати безпосередньою метою суспільних зусиль.

Кооперація в свойому принціпі не є соціяльний компроміс і не є нища форма суспільної орґанізації, порівнюючи з державним соціялізмом. Ні, кооперація принціпово представляє собою найвищий тип суспільної орґанізації, який ми тільки можемо собі уявити, державний соціялізм є, порівнюючи з кооперацією, нищим ступенем суспільного розвитку.

Все суспільство повинно стати кооперацією — ось що є найвищою метою суспільного розвитку і ми, кооператори, повинні розуміти, що ми працюємо задля здійснення найвищого суспільного ідеалу.

---

*) Автор, як виходить з попередніх розділів, має на увазі не практичний анархізм, тільки саму його фільософічну підставу; стреміння до свободи індивідуальности. — Ред.

Кооператори служать великій справі і цим пояснюється той ентузіязм, яким пронявся кооперативний рух, і наша справа буде рости, які-б не були величезні досягнення людства, бо мета кооперації йде в безконечну далечінь.

ПРОБЛЄМИ КООП. ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ.

Вимінна торговля в наших кооперативах.

В 94-тім числі „Ділав з дня 1. травня ц. р. помістив п. інж. М. Творидло довгу вступну статтю, яка заслугує на увагу з боку наших кооператорів.

В довгім виводі змальовує автор теперішню економічну скруту в Польщі, зясовує положення, в якім знайшлася наша кооперація та подає свій засіб усунення лиха.

„Нашу кооперацію, — каже автор, — втягнули загальні економічні обставини в крутіж боргів та векслів“. На думку автора, не грозить нашій сільсько-господарській кооперації в найблищій будучности заломання, бо її обдовження не є ще надмірне, але їй грозить нужденне животіння, перехід до підрядної ролі у нашому господарському житті.

Отже треба шукати виходу, каже автор. „Треба найти щось таке“, що заступилоби не лише готівковий торг, але й векслеві обороти. А цим „щось“, є „вимінна торговля, купно товару за продаж товару“.

Стаття кінчиться так: „без орґанізації збуту не має наша кооперація в нинішніх обставинах вигляду на свою розбудову, ні на належний вплив у допомозі для господарської культури. Розбудова збуту показується можливою сьогодні, саме на цій дорозі“.

Стільки п. Творидло.

Читаючи отсю статтю, не хочеться вірити, що її писав цей самий автор, який минувшого року в дискусії над шляхами розбудови нашої кооперації, яка велася на сторінках „Кооперативної Республики“. виступив яко питомий німецький **Beschwichtigungshofrat** по нашому сказатиби „зацитькувач“. Змисл його виводів у згаданій дискусії був такий: У нашій кооперації є всьо уладжене доцільно, після згори уложеного пляну. Для того нема потреби непокоїтися та шукати нових способів розбудови кооперації. Якщо покажеться потреба змін та реформ, тоді треба буде передше побороти такі а такі труднощі, а опісля виконати такі а такі передумови. Отже не треба спішитися! Маємо час!

Якраз в рік по такім „зациткуванню“ заговорив п. Творидло вже іншою мовою. Він доглянув вже потребу розбудови нашої кооперації в напрямі збуту і проєктує замінну торговлю, яко засіб знесення боргів та розбудови збуту в нашій кооперації.

П. Творидло займає відвічальне передове становище у „верхах“ нашої кооперації. Слід припускати, що п. Творидло має серед тих „верхів“ сторонників свого проєкту. Слід припускати, що наші „верхи“ тепер вже відчувають потребу шукати реальних засобів розбудови збуту в нашій кооперації. „На долах“ думають, говорять та шукають способів, як уладити збут витворів сільського господарства. Ходить не лише про наладнання кооперативного збуту рстинних витворів сільського господарства, але, що далеко важніше для селянства, про наладнання збуту тварин та тваринних витворів. Здається, що тепер вже не почуємо з „верхів“ „зацитькування“, голосів перестороги, а часом навіть делікатної іронії, коли заговорити про збут сільських витворів. Здається, що не почуємо вже голосів з „верхів“, і заки візьмемося до наладнання кооперативного збуту, треба передше наладнати кредит, поконати численні внутрішні трудности, а тоді доперва візьмемося до наладнання збуту. Особливо-ж треба наперед придбати капітал.

На будуче — сподіємося — буде вже інакше. Також наші „верхи“ візьмуться до розбудови збуту. З такої спільної розбудовуючої праці наших „верхів“ і „низів“ певно вийде корисний вислід для дальшого розвою нашої, покищо ще однобічної, сільської кооперації.

На разі маємо розважати предложення п. Творидла: завести вимінну торговлю в наших сільських кооперативах, бо це є засіб усунення боргів та наладнання збуту в сільських кооперативах. Чи оправдані надії п. Творидла? Чи справді можливо нині серед капіталістично-грошевого народнього господарства запровадити безгрошеву, вимінну торговлю? Чи вимінна торговля може усунути борги та наладнати збут в наших сільських кооперативах? Відповідь на тоті питання знайдемо, коли розважимо істоту економічного явища, яке називаємо „торговлею“. Торговля була від найдавніших історично часів все виміною товарів. Історія цивілізації знає часи, в яких торговля була чистою, правдивою виміною: товар за товар.*) Коли якийсь нарід поступить в культурі, тоді являється посередник виміни — гріш. Не запускаючися в історію і ролю гроша, стверджуємо, що нині вже на цілій земській кулі гріш, в ріжних його формах, в правилі виступає яко посередник в торговлі. Нині хіба десь в недоступних краях торгують з тубильцями без посередництва гроша, товар за товар. Теперішню ролю гроша в звичайній дрібній селянській торгівлі най пояснить отцей образок. В торговий день привіз селянин кілька мішків пшениці. Хоче її продати, а купити коня. Негаючи часу, лишає селянин при возі свого сина — підростка, а сам іде на кінську торговицю. Незабаром вертає до воза і каже: я вишукав коня як-раз такого, якого мені треба і більше менше мігби я його купити (проміняти) за мою пшеницю. Власник коня, жид-коняр, не хоче моеї пшениці. Йому треба дати за коня гроші. От морока! Мушу йти вперід до „Гошія“ (Озіяс — торговець збіжем) і продати пшеницю.

За яку годину виміна була готова. Селянин попровадив до дому коня, „Гошій“ (торговець збіжем) мав пшеницю, а Лейба, торговець кіньми, мів в калитці гроші за коня.

---

*) Поняття товару: товар — це предмет ужитку, призначений і виставлений на продаж.

В описаній торговельній чинності виступає трох учасників: селянин, що привіз на торг пшеницю, жид Лейба, що випровадив на торговицю коня і жид „Гоший“, що за гроші купив від селянина пшеницю. Наступила зміна власників товарів: селянин став власником коня, „Гоший“ став власником пшениці, а Лейба (коняр) має в калитці гроші. Якби не гроші Гошія, то тота зміна власників товарів не моглаби доконатися. На перший погляд виглядає, що гроші є конечним чинником, неначе товаром виміни-торговлі. В дійсности воно так не є. Гроші не є конечним чинником в торговлі, чи радше виміни товарів. Вистарчить пригадати собі недавні ще валютові відносини на Великій Україні. В часі воєнної розрухи на Україні відбувалася виміна товарів зовсім без посередництва гроша. Гроші, всякі отсі керенки, лопатки, аеропляни і т. д., служили для всякого іншого ужитку, лише не для посередництва при виміні товарів. Надмір того грошевого паперу зовсім його обезцінив і зробив неспосібним посередничити у виміні товарів. Історія цивілізації знає довгі періоди часу в житті ріжних народів, коли торговля відбувалася без посередництва гроша.

Оттак маємо дві можливости торговлі без посередництва гроша: тоді, коли ще рівень цивілізації є примітивний серед якогось народу і він ще не знає гроша, а навіть не відчуває його потреби, або тоді, коли гроша є в надмірі. Тоді населення стратить до нього довіря і обходиться при виміні товарів без посередництва гроша. Чи тепер у нас заходить один з тих двох випадків? Очевидно, що ні. Члени наших кооператив, хотяй може в 90% то селяни, але мають вже такі ріжнородні культурні потреби, що при виміні товарів і услуг без гроша обійтися не можуть. Вимінна торгівля, без посередництва гроша, як сказано, виступає неначе автоматично там, де цілком нема гроша, або де є гроша за богато. Тепер у нас не заходить ані один, ані другий випадок. Отже у нас є неможлива правильна, всестороння, весь народній товарообмін обіймаюча, вимінна торговля без посередництва гроша.

У нас є тепер зовсім щось іншого: ми маємо за мало гроша у своїх приватних кишенях, а також в касах наших кооператив. 70% членів наших сільських кооператив, це дрібноземельні господарі, нині фактично безробітні півпролетарі. З конечности провадять вони дефіцитне господарство. Лише частину своїх потреб протягом одного і того самого року можуть вони вирівняти витворами свого власного господарства. Недобір своїх видатків можуть вони покрити лише зарібком поза власним господраством. На жаль, тих зарібків послідніми літами що раз меньше в селі, а вже й бесіди нема про можливість зарібкової еміґрації. Нинішні потреби сільської людности значно зросли з причини щораз більше поширюючоїся моди на міську одіж, особливо у сільських дівчат та жінок. Селянські потреби значно зросли, а доходи не зросли, противно навіть змаліли. Конечна потреба споживання перевищує витворчість (продукцію). Такі є фактичні обставини життя нинішнього нашого селянства. Ту є причина і джерело селянських боргів в наших кооперативах. Щож тут може змінити заведення вимінної торговлі? Як довго селянське господарство буде дефіцитове, так довго мусить наш селянин кожного року брати по склепах на борг потрібні йому товари на прожиток і до господарства, сплачуючи їх доперва зі слідуючої продукції, або з пізнішого

евентуального зарібку. Такий є фактичний стан в дрібній, споживчій торговлі, викликаний дефіцитовим буджетом більшости нашого селянства. Доки не зміняться економічно-суспільні відносини, серед яких жиє наше селянство, доти в дрібній споживчій торговлі на селі буде виступати явище боргування.

Колиби навіть можливо було завести вимінну торговлю з технічно-фінансових оглядів, то також боргів не можнаби усунути. Колиби взагалі можна завести в сільськім склепі вимінювання товарів, то готівково, товар за товар, можнаби його провадити на пересічнім нашім селі лиш протягом чстини року, більше меньше до весни, до нашого славного переднівку. Від переднівку аж до жнив мусілосяби замикати на колодку сільські кооперативні крамниці, бо члени-селяне не мають вже в тій порі року ніяких продуктів до виміни з виїмком хіба одних яєць; але звісно, яєць є в господарстві селянина за мало, щоби за їх виміну набути усіх потрібних інших предметів щоденного спожиття. Інакше мусілося-б в тій порі року давати товари на борг. Думаю, що нема потреби ширше розбирати справу можливости і доцільности вимінної торговлі з технічно-купецькокго і фінансового боку. Там, де фактично ще нині ведеться вимінна торговля, отже прим. в центральній Африці чи на антильських островах, там потреби населення є дуже примітивні і незріжничковані. Скажім: мурини центральної Африки потрібують кольорового перкалю та блискучих шкляних прикрас, стрільного пороху, примітивних ножиків і подібного. Зі свого боку мають до виміни, скажім, слоневу кість. От в таких примітивних відносинах легко переводити купно-продаж дорогою виміни. Не те вже у нас. Потреби нашого селянина є вже досить ріжнородні і пересічні, хотяйби найменьший сільський склепок мусить мати вже дуже ріжнородний асортимент товарів; може 100 родів і більше ріжного роду краму. З другого боку селянин має до виміни ріжнородні продукти, не так, як мурин — лише одну слоневу кість, яка там виступає в характері гроша. Ціна тої слонівки там, в глибині Африки, є сталою протягом довгих десяток літ. За тілько а тілько слоневої кости дістає мурин тілько а тілько кольорового перкалю.

А котрийже продукт нашого сільського господарства мав би бути тим номінатором ціни? Може яйця? Їх ціна, як звісно, вагається нераз в досить широких границях. А як виціновувати інші господарські продукти та ще такі неоднородні що до якости, як це є у нас? Якої то великої справности требаби вимагати від Управи кооперативного склепу, а особливо від крамаря! Яке тут широке поле до всяких надужить, в порівнанні з якими теперішні „манка“ булиби лише діточою забавкою. А деж у нас по селах тоті маґазини, в яких збиралобися виміняні селянські продукти?

Зібраний ріжнородний продукт селянського господарства йшовби, очевидно в ціли дальшої виміни, до наших повітових союзів. Я хотівби бачити неодного з наших „директорів“ повітових союзів, якби то він справлявся з привезеним до Союза ріжнородним селянським добром! В неоднім повітовім Союзі повсталоби таке замішання та всякі інші уємні прояви, що ніхто не зумівби там „розмотати клубка“. Якби тоті директори справлялися з маґазинуванням, сортуванням, продажю тих продуктів? Аж страшно про те думати... Ми знаємо, яка

невисока є купецька справність нинішних деяких повітових Союзів, а що доперва булоби тоді!

Але ще одна обставина: значну часть, звичайно більшу, свого річного доходу тягне наше селянство з продажі тварин та тваринних витворів. Чи наш сільський кооперативний склеп вже тепер таким, яким він нині є, міняв би з селянином живу курку, вепра, корову і коня? Чи і такі тваринні витвори відставлявби сільський склеп до повітового Союзу? Хотівби я тоді побачити міну неодного директора повітового Союзу, якби так одного дня привезли йому до виміни прим. кількасот живих курий, кількадесять свиний, телят та корів!

Бачимо з такого лише побіжного розгляду, що вимінна торговля в наших кооперативах технічно неможлива до переведення, та ми жиємо не в центральній Африці, а в центральній Европі, де провадиться загально грошеве господарство в промислі і торговлі. Навіть якби можливо було надати нашому Центросоюзові таку деспотичну власть, яка є в руках диктатора СССР. Сталіна, то таки змагання завести вимінну торговлю булиби даремними і скоро требаби було затрубіти до відвороту.

Отже вимінна торговля не може бути доцільним засобом усунення боргів та розбудови збуту в нашій кооперації. Наші кооператори перевели минувшого року остру і систематичну борбу проти боргів. Численні анкети, збори і наради винесли ухвали проти боргів в наших кооперативах. Можна ствердити, що тота протиборгова акція дала дуже слабий вислід. Борги стоять на однаковій висоті. Пересічно можна рахувати висоту боргів в одній сільській кооперативі на около 2.000 зол., отже усі наші сільські кооперативи мають розборгованих около 6.000.000 зол.

Наші кооператори вказують на знану, основну засаду рочдельських піонірів: готівкові торги — і домагаються безумовного пристосування тої засади в наших кооперативах, не рахуючися з економічними обставинами нашого села. Вистарчить однакож вдуматися в завдання і ціли, які поставили собі були рочдельські піоніри, та взяти під увагу суспільно-економічне тло, на якім вони утворили свою вікопомну орґанізацію, а відразу зрозуміємо, що не дасться рочдельських засад живцем приноровити до обставин нашого села.

Рочдельські піоніри були самі робітниками і створили орґанізацію для економічної допомоги робітникам. Робітник дістає свою заробітню платню в більше-менше правильних відступах часу. Такі люди справді можуть платити готівкою за побирані в склепі товари. Засада готівкового купна для робітників цілком легка до переведення та є хосенною для робітника і кооперативи, яко такої. Однакож поняття готівкового купна часто поширюється в рочдельських склепах до побирання товарів на книжечку, або на осібні марки, бляшки, а готівкове вирівнання слідує при найблищій виплаті зарібної плати. Тай робітничі кооперативи, от як в Бельґії, допускають брання на книжечку в часі штрейків, аж до покінчення штрейку, що може тривати навіть кілька місяців. Інші знов робітничі кооперативи творять осібний фонд, щоби на випадок штрейку давати своїм штрейкуючим членам-робітникам принайменше даровий хліб.

Бачимо, що навіть чисто робітнича кооператива допускає борги в границях для робітника потрібних і корисних. Чейже головним зав-

данням кооперативи є поміч своїм членам, особливо в тяжких хвилях його економічного побуту. Длятого то також споживча кооператива, якої членами є виключно селяни, мусить в певних границях боргувати своїм членам. Границі тоті є обусловлені самою природою економічного побуту селянина. Треба тямити, що кредит, який селянин затягає в кооперативі не є в цілости споживчим кредитом, а є в значній части кредитом господарським, виробничим. Отже уділювання такого кредиту не буде дуже суперечити райф. засадам.

Селянин добуває гроші за витвори свого господарства в неправильних, далеко від себе відлеглих відступах часу. Він мусить мати кредит пристосований до способу його продукції і обороту ним витворених продуктів. І власне в тім полягає ґеніяльність Райфайзена, що він зумів достосувати кредит до потреб селянського господарства. Своїми касами освободив Райфайзен селян з боргів та лихви так, як це зробили Рочдельські піоніри своїми консумційними спілками для фабричних робітників.

В краях, де нормально розвивається серед селянства кооперація, там зачинається вона творенням райфайзенських кас, відтак ідуть молочарські спілки, а доперва на кінець повстають сільські торговельні кооперативи.

З вини передвоєнного нашого економічного проводу задержано у нас просто штучно повставання райфайзенських кас по селах. Наші тодішні передові кооператори, форсували творення повітових кас „задаткових“ системи Шульца з Деліч. Вони боялися конкуренції з боку райфайзенок для повстаючих повітових кас; на селіж вони не важилися стати до конкуренції з райфайзенками Патронату.

Коли по війні відносини на стільки наладналися, що можна вже було братися до кооперативної роботи, і то тим більше, що почали напливати молоді наші кваліфіковані сили, годі було братися до закладання Райфайзенок з огляду на нечувану девалюацію гроша. Тоді відчували на селі гостру недостачу в предметах першої потреби, тож не дивниця, що селяни кинулися до стихійного закладання споживчо-господарських спілок. Колиби в тім часі рівним темпом могли повставати райфайзенки, то справа боргів по наших сільських кооперативах небулаби нині такою пекучою і не булаби становила перепони до дальшої розбудови господарсько-споживчої кооперації на селі так, як це нині бачимо.

Завдяки починові редакції „Кооперативної Республики“ та енерґійному попертю Ревізійного Союза, починають у нас закладатися Райфайзенки зі щораз зростаючим розмахом. Там, де обіч господарсько-споживчої спілки заложено вже райфайзенку, там треба наладнати співпрацю обох тих кооператив на той лад, як воно є на селах Західної Европи (Чехи — Німеччина). Член-селянин, який не має готівки на купно у своїй кооперативі предметів щоденного спожиття, старається про відповідний кредит в райфайзенці. Признаний райфайзенкою кредит виплачує вона не до рук члена, а вплачує просто до каси споживчої кооперативи на рахунок побираних членом товарів. От і маємо дуже просте, але рівночасно дуже доцільне розвязання справи боргів в наших сільських кооперативах!

Не треба богато розводитися над додатним впливом такого способу грошевого (готівкового) боргування.*)

Тоді відразу оживилисяби торговельні обороти в нашій споживчій кооперації.

Вже з тої одної причини, поминаючи всі інші, належалоби розвести у нас можливо енерґійну, живу, доцільну і неустаючу пропаґанду за основуванням райфайзенок.

Цю роботу поручено виконувати повітовим Союзам. Так воно справді повинноби йти, бо повітові Союзи мають тісну стичність з селами та мають навіть економічний в тім інтерес, щоби в повіті чим скорше заложити як найбільше райфайзенок.

Чи виправдають наші повітові Союзи покладені на них під тим оглядом надії?

Боюся, що ні, а опираю це на поступованні орґанізаційного відділу одного більшого нашого повітового Союза. Директори і орґанізатори того Союза ідейно не стоять на висоті свого завдання і відчувають вложений на них обовязок пропаґанди райфайзенок, яко якийсь неоправданий тягар. У них, мовляв, вже й так досить праці і клопоту з дотеперішними сільськими кооперативами, а тут ще веди пропаґанду та закладай райфайзенки. Тому вони держаться пасивно. Чекають аж з села с а м і л ю д и зголосять охоту заложити райфайзенку.

Тоді приходиться сільським райфайзенським піонірам вислухати приблизно ось такої бесіди одного з панів директорів-орґанізаторів: „Гм, вам захочується райфайзенки!? Чого ви „халасуєте“! Перше зробіть порядок з вашою кооперативою. Цілий склеп у вас розборгований, ви винні до Союза за побрані товари тілько а тілько, а вам вже захочується райфайзенки, щоби її таксамо закапарити, як закапарили кооперативу“... Ясно, що такою бесідою просто відстрашується селян від закладання райфайзенок, але пан директор-орґанізатор осягає бодай на разі свою ціль. Сільські ініціятори райфайзенки притихають бодай на якийсь час і нема потреби пану директорові клопотатися новою райфайзенкою. Длятого муситься конечно взяти під дуже остру контролю роботу о р ґ а н і з а т о р і в і д и р е к т о р і в при наших повітових Союзах. Їх роботу повинні гостро і вимагаючо контролювати не лише контрольні орґани Ревізійного Союза, але може ще в більшій мірі члени надзірних рад та взагалі всі свідомі кооператори. Доцільно булоби, колиби Ревізійний Союз утворив у себе осібний р е ф е р а т п р о п а ґ а н д и р а й ф а й з е н о к. Обовязком такого референта булоби в першу чергу слідити роботу орґанізаторів при повітових Союзах та притягати до пропаґанди райфайзенок як найширші круги свідомих громадян-кооператорів зарівно з кругів інтеліґенції, як і селянства. Тоді певно пішлаби робота над закладанням райфайзенок скоршою ходою. Годі таку важну роботу, як пропаґанда і закладання сільських райфайзенок, віддавати безконтрольно в руки орґанізаторів при повітових союзах. Їм треба в тій важній роботі помагати, але та-

*) З певними застереженнями можнаби евент. погодитися на таку систему, але кредит на явно марнотратні цілі, як прим. на куриво чи пиво в ніякому разі не мігби бути орґанізований тим способом. В і н м у с и т ь з ч е з н у т и в з а г а л і. — Ред.

кож строго контролювати їх роботу з боку Ревізійного Союза та з боку загалу наших кооператорів.

Історія райфайзенок в Західній Европі учить нас, що як раз час економічної скрути, як не можна краще, сприяє закладанню райфайзенок. Історія учить, що першим кроком доцільної кооперативної орґанізації на селі є заложення райфайзенки. Райфайзенка є двигуном не лише економічного побуту селянства, але також усіх інших родів кооператив на селі, а в першу чергу споживчо-господарської. Не вимінна торговля, але заложення райфайзенки і її розумне ведення є засобом усунення боргів в споживчо-господарських кооперативах та основою розбудови кооперативного збуту сільсько-господарських продуктів.

о. Й. Раковський.

До питання про оплату праці кооперативних робітників в процентах від торгів.

В рямцях дискусії про потребу раціоналізації праці в низових кооперативах повстало конкректне, практичне питання про винагородження цілого службового персоналу, або тільки крамаря в процентах від торгів тих кооператив. Досі до цієї справи забрали голос п. п. В. Зелик (в ч. 3 і 5. „Кооп. Р-ки“) та І. Кочержук (в ч. 6. „Кооп. Р-ки“), які висловилися за системою оплати в залежности від торгів, захищаючи її як найбільш раціональну і відповідну для наших умов.

Проти цього способу винагороди праці в кооперативах у нас досі ще ніхто не висловився, хоч існують поважні арґументи проти такого способу. На Великії Україні ще перед війною це питання виринало так само і було предметом обговорення на сторінках кооперативної преси. В тодішній дискусії були м. ін. піднесені важливі річеві заміти кооперативних практиків саме проти обговорюваного у нас тепер способу винагороджувнаня кооперативних робітників.

З огляду на те, що в нашій пресі ніхто не висунув подібних замітів, Редакція дозволяє собі ознайомити наших читачів і зацікавлені чинники з протилежним поглядом на справу і його арґументацією. Даємо цим разом місце голосам двох противників системи оплати від торгів — т. М. М. Криниченкові і М. Бурлаці, які себе взаїмно доповнюють. Перший підійшов до справи зі становища інтересів кооперативи, другий критикував справу з погляду інтересів крамаря (прикащика).

Наводимо ці статті (друковані в ч. 20—21 і 23 журналу „Наша Кооперація“ за 191? р., що виходив у Київі), за конечними скороченнями, опускаючи загальні місця і залишаючи річеві, конкретні арґументи.

Виходячи з заложення про основну ріжницю між кооперативним і приватно-капіталістичним підприємством, котра полягає в тому,

що метою одного є погоня за зиском, а другого — як найсправедливіше і корисніше обслуговування потреб своїх членів — п. Криниченко в статті під заголовком: „Чи варто призначати в товариській крамниці прикащику процент з обороту чи прибутку“ — пише так:

„Справді, коли заробіток прикащика залежить від величини чистого прибутку, то в його інтересах збільшити його, і він починає для цього обважувати покупців, збувати їм попсований, залежавшийся товар.

Таке відношення до товариської справи прикащика обертає її в звичайнісінький гандель, члени нарікають на товар, на погану вагу і починають потрохи обминати крамницю.

Не вигідна для товариської крамниці і оплата частини платні прикащика %-м з обороту.

Одне те, вже не вірна думка, наче-б то оборот товариської крамниці залежить тільки від прикащика. Зростає оборот цей і від зросту кількости членів та поглиблення свідомости старих членів, які починають більш закуповувати в своїй крамниці.

Зріс оборот, і дуже значно, завдяки енерґійним аґітаційним заходам правління і других членів, а прикащик, й пальцем для цього нерушивши, загрібає собі незароблений процентик з обороту.

Дістаючи процент з обороту, не може прикащик рівно ставитись до всіх покупців, ріжно буде він поводитись перед покупцем, який набере товару на 50 коп., і тим, який купить на 10 карбованців, буде він старатись запобігти ласки останнього, а до першого ставитиметься недбало і неуважно, аби швидче його збутись. Звичайно, так поводяться прикащики в приватних крамницях, але таке обходження цілком недопустиме в товариській крамниці, де всі покупці рівні і рівноцінні.

Прикащик, заінтересований в збільшенні свого заробітку, буде пильнувати про збільшення обороту продажею на кредит. Мало можна найти товариських крамниць, які-б, призначивши прикащику % з обороту, вели продажу тільки за готові гроші. Прикащик, коли йому це вигідно, зуміє нахилити і правління і збори на бік продажі товару на кредит.

Адже-ж, коли від продажі товару на кредит товариська крамниця захиріє, оборот почне падати, прикащик її кине, піде до іншої, щоб і ту довести до руїни, а членам зіставить розбите корито.

Як звісно, % накидки на ріжні товари не однаковий, на одні товари накидують 25—30%, на другі як цукор, мука, 4—6%. Середній % накладних росходів в товариській крамниці 7—10%.

Таким робом збільшення обороту за рахунок продажі таких товарів, як цукор, мука тощо може бути для товариської крамниці дуже невигідний, бо на продажі цих товарів товариська крамниця не добиває своїх грошей. Прикащик-же, заінтересований в збільшенні обороту, може звернути свою увагу саме на збільшення продажі цих товарів, а це йому буде тим легше зробити, що звичайно товариські крамниці, щоб приняти покупців, особливо зменьшують ціни на ці самі товари.

Заінтересувати прикащика в успіху роботи треба, але зовсім не процентом з прибутків та обороту, а доброю платнею, людським з ним обходженням та поглибленням його кооперативної свідомости.

Висловлюючись проти додаткової платні прикащику в формі процента з обороту чи прибутків, ми цим не заперечуємо можливости і раціональности видач в прибуткові роки співробітникам нагород з прибутків.

Ми обстоюємо тільки ту думку, що величина цих нагород мусить опреділятися в залежности від уміння і дбання про товариську справу, а не процентом від прибутку.

Знаючи, що величина нагороди не залежить від величини обороту чи прибутків, прикащик буде дбати не про збільшення належного йому процента, а тільки про інтерес діла.

До речі згадаємо тут ще й про те, що добре роблять ті товариські крамниці, які встановлюють для своїх службовиків постійні нагороди на Різдво і Великдень.

Найчастіше такі нагороди встановлюються в розмірі півмісячної платні до кожного свята“.

До міркувань М. Криниченка М. Бурлака додає слідуюче:

„Хочу вказати на ті невигоди, яких зазнає прикащик, коли йому призначається певний відсоток чи то з обороту, чи то з прибутку.

Дуже часто трапляється, що в члени правління вибірають людей, які досить байдуже ставляться до товариського діла, яких дуже мало турбує те, чи розвиватиметься, чи занепадатиме товариська крамниця. „Є вона — добре, але чи не краще було-б, якби її не було. Такого клопоту з нею, що просто біда. Тут своя робота наспіла, а ось біжить прикащик, кличе їхати по крам“... Такі скарги не раз приходилося чути від членів правління. Отже не дивно, що вони всіма способами стараються скинути на кого будь свою правлінську роботу, щоб самим тільки рахуватися членами правління. Найкращим засобом для членів правління спекатися немилої роботи в товаристві і є призначення прикащикові певного відсотку або від обороту, або від чистого зиску.

Знайдено прикащика, котрий згоджується служити „за процент“, і члени правління нічого не роблять з того, що вони повинні робити по статуту. Вони з посмішкою ставляться до заяв прикащика, напр., що треба поїхати за крамом. „Ти — кажуть — береш відсоток, то повинен і за крамом їздити, і розцінку робити, і записувати все, бо як обрахуємо, то і кавцію твою заберемо“... І їздить прикащик, — не може не їздити, бо часто не тільки одне бажання одержати відсоток кермує ним. Часто, при такому складі правління, прикащик — єдина людина, котра близько приймає до серця справи товариства і душею боліє, коли бачить, що товариське діло хитається і не може міцно стати на ноги і з успіхом боротися з сільськими крамарями-визискувачами.

При таких умовах життя прикащика мало чим ріжниться від каторги. Він — закупщик, він книговодець, він і прикащик, котрого кожен член й не член серед ночі може збудити, бо в нього, бачте, трапився наглий випадок і йому треба до крамниці. Думати про те, щоби зробити щонебудь для себе, або прочитати що небудь — зайва річ. Як вивірка в колесі, бігає він цілу добу, щоби одержати нещасних 7—8 крб. з вторгуваної сотки. А тут іще й кепкують з нього. Справляйся, мовляв, бо й на загальних зборах ти за все відповідатимеш. Адже-ж ти в нас і голова й правління, а ми що?! Ні до чого не торкаємося, то й відповідати нам нема за що.

От до чого доводить іноді прикащика відсоток з обороту чи з чистого прибутку. Майже весь добробут товариства ґрунтується на немилосердному визискуванні однієї людини. А це в товариській крамниці річ цілком недопустима. Дбаючи взагалі про поліпшення добробуту своїх членів, товариство навпаки повинно дбати, щоб його службовики мали змогу жити по людському; кооперативне т-во повинно подбати, щоб становище його службовиків було взірцевим і не спричинювалося до ворожнечі між товариством і службовиками. Таким робом і з точки погляду інтересів прикащика, додаткова платня в формі відсотка від обороту чи від прибутку річ шкідлива в товариській крамниці.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ.

Молочарсько-технічна конференція „Маслосоюза".

Дня 15. червня ц. р. відбувалася в Стриї, в поміщенні „Маслосоюза" під проводом інж. Мудрика нарада всіх відповідальних технічних і торговельних співробітників Молочарського Союза, як з централі, так з усіх відділів в краю при участи представників Ревіз. Союза і кооп. преси. Предметом нарад цього інтересного зїзду була справа технічного переведення на місцях рішень заг. зїзду „Маслосоюза" про переорґанізацію кооп. молочарства на нових засадах фізичного членства і районовости. Конференцію поставлено у звязок з поїздкою одного члена Дирекції інж. Палія і інж. Хроновята до Латвії і Естонії, де вони мали нагоду приглянутися особисто орґанізаційним методам молочарської кооперації, яка в тих краях дійшла особливо в останніх часах до небувалих розмірів. Реферат інж. А. Палія, попереджений джерельним інформаційним рефератом інж. Ю. Павликовського (про Латвію і Естонію взагалі та про кооп. рух у тих країнах зокрема), дав чимало цікавого матеріялу про методи розбудови промислового виробу масла на кооп. засадах, і то як з техніки виробництва, так з боку самої организації. І Латиші і Естонці мають те спільне з Українцями, що переважає у них сільське населення, хоч і не в такій мірі, як у нас. В добу революції оба ці народці, з яких перший займає територію кругло 66 тис. кв. км., та числить 1,900.000 душ, а другий (Естонія) 47 тис. кв. км. і 1,100.000 душ, перевели радикальну зміну у давних февдальних земельних відносинах, зліквідувавши клясу земельних панів („баронів"). Скріплені тим способом морально і матеріяльно оба народи приступили з творчим ентузіязмом до будівництва **нового життя,** використовуючи в першу чергу засаду вільного спілчанства на всіх ділянках. Нині оба краї є засіяні кооперативами усіх видів; спеціяльно селянство є найдіяльнішим учасником усіх основних видів кооперації: кредитової, споживчої і молочарської. Яке є зрозуміння ваги кооперації у тих двох народців, про це нехай свідчить факт, що в малій Латвії, на не цілих 2 міліони населення є **200 шкільних кооператив, а кооперацію викладають у всіх школах, від народньої до університету!***) Мала Естонія має, в наслідок виховання народу в такому дусі, 2500 кооператив ріжного виду; членом кооперативи може стати усякий, хто закінчив **17 літ життя.**

Розвиток кооп. молочарства в обох країнах є заслугою як селянства самого, так і державних чинників обох демократичних республик, на управління яких селянство має значний вплив. Держава причинилася до розвитку збуту масла через **державну контролю** масла, призначеного на експорт; а в Латвії ще через побудован-

---

*) Колиж нарешті і Українці підуть тими слідами? Коли заведуть навчання кооперації хочби в „Рідній Школі"?

ня великої **холодільні.** Усі посилки призначені за границю, направляються до центрального складу — холодільні в Ризі, яка може помістити 35 тисяч бочок масла. Тут відбувається оцінка масла після 15-ти-пунктової системи.

Самий виріб масла відбувається у районових молочарнях, давніше ручних, тепер переважно механізованих. Виріб масла в механізованих маслярнях дешевший, як в ручних. Пересічна коштовність виробу 1 кґ. масла в Латвії 1.05 зл. (з причисленням сюди амортизації, опакування, коштів транспорту до холодільні і провізії для заграничного купця, імпортера масла). Ведуть такі молочарні управителі, звичайно з 1—2 помічниками і до 5 робітниками при перерібці 25.000 літрів молока денно. Молоко доставляють селянки самі на своїх візочках до найблищої сметанкової стації. Сметанковою стацією завідує 1 людина (мужчина або жінка). Така стація має теж моторовий погін і переводить на місці пастеризацію молока. Платні персоналу дуже невеликі: завідуючий молочарнею, людина з освітою і спеціяльно з 2-літньою молочарською школою, одержує до 200 латів міс., що на ділі рівняється 200 зол. пол. і, очевидно мешкання з отопленням. Начальний директор естонського молоч. союза одержує всього 600 ест. корон (приблизно 600 зол. п. по купній вартости). Робітник фізичної праці в молочарні в Латвії одержує 60—80 латів місячно. Управитель-молочар є фактичним керовником молочарні; його контролює доходяча управа, не-платна. Книговодство дуже упрощене через те, що скрізь в місці осідку молочарні є сільська каса, яка **бере на себе обовязки переводити виплати за молоко.** Тій касі управитель молочарні лише передає місячні викази доставленого молока і товщевих одиниць. Проби на товщ беруться 2 рази в місяць.

Оба реферати, а спеціяльно особисті помічення з поїздки до Латвії та Естонії, викликали живе зацікавлення у присутніх „маслосоюзників", що виявилося у довгім ряді запитів, які стреміли до висвітлення можливо усіх детайлів орґанізаційної і технічної сторінки. Відтак в дискусії розважалися практичні можливости примінення прибалтійських зразків до наших відносин. Рішено, що зібрані інформації про хід розбудови кооп. молочарства у таких країнах, які ще недавно мали малі ручні молочарні, потверджує правильність лінії на районізацію і механізацію молочарень та що акцію належить переводити далі і послідовно. Спеціяльно звернено теж увагу на потребу підготовки, крім матеріяльного чинника (уділові капітали від членів, будова домівок не виставних, а таких скромних, як є в Латвії — Естонії), також **людського чинника:** оттих високо-кваліфікованих молочарів-завідувачів сільських кооп. фабрик масла; це мусять бути люде з достаточною загальною і доброю технічною освітою; рівночасно робітники до фізичної і до керовничої праці, це мусить бути новий, у нас досі майже невідомий тип **сільського інтеліґента,** сильно звязаного з селом, люблячого село і сільське життя, учителя сільського населення, передовсім в ділянці хову худоби і продукції молока, а там і взагалі сільського громадського діяча. — **Виховати** такий тип людей буде можливо тільки постепенно, а особливо коли у нас буде своя 2-літня молочарська школа; саме роблення масла це тільки частина програми такої школи; другу частину мусить становити адміністративно-керовничий **вишкіл,** наука про ведення підприємства, а третю — загально-кооперативне і громадське **виховання.**

Конференція повинна причинитися значно до посунення вперед розбудови кооп. молочарства.

Розбудова Торговельної Школи. Наша одинока Торговельна Школа розбудовується постійно і майже кожний рік приносить в її орґанізації щось нового.

Основною клітиною заведення є трилітня торговельна школа з кооперативним напрямом. Вона доступна для хлопців і дівчат з покінченою 7. кл. всенародньої, або 3. кл. середньої школи у віці 14 до 17 літ. В тій школі молодь вчиться загально-образуючих і предметів з области торговлі і кооперації.

Школа має повні права прилюдних шкіл: залізничі знижки, звороти оплат за дітей публичних службовиків, права у війську і в державній службі та у нашій кооперації і всякого рода підприємствах.

Для абсольвентів середніх шкіл є окремі річні курси, де абітурієнтів(ок) вчать тільки фахових торговельних і кооперативних предметів.

Так в 3-літ. школі, як і на курсах широко узглянені потреби нашої кооперації при всіх фахових предметах, а

крім цего кооперація: теорія й історія та кооперативний закон є окремим предметом науки.

На цім одначе розбудова школи не скінчилася. Вже зроблено першу спробу поширення курсу абітурієнтів на другий рік науки для кооперативної спеціялізації абсольвентів вищих торговельних шкіл і курсів. Наука є получена з практикою в наших кооперативних централях. На цей курс приймається абсольвентів торговельних шкіл і курсів абітурієнтів.

В цей спосіб повстане дволітня кооперативна школа, поставлена на вищому науковому уровені, яка дасть кандидатам до праці на вищих становищах в нашій кооперації попри загальне торговельно-економічне ще й спеціяльне кооперативне вище образування.

Далі провадитиметься річний торговельний курс для абсольвентів бодай 6 кляс ґімназії, щоби дати спромогу молоді, яка не покінчила ґімназії, добути фахове знання.

Також для кандидатів з покінченими 6. кл. середньої або 3. кл. торговельної школи пробувано відкрити дволітній торговельний ліцей, який мав бути фаховою середньою школою вищого степеня, та досі не було достаточного числа кандидатів до тої школи. Ліцей почне функціонувати, як що зголоситься відповідне число учнів(иць).

Від числа кандидатів(ок) буде також залежати ведення річних і піврічних курсів для дорослих з укінченою народньою школою.

В школі і на курсах вчать професори з покінченими високими школами, а з окрема на кооперативних курсах кооперативні теоретики і практики, співробітники РСУК. і других кооперативних централь.

Школа є заосмотрена машинами до писання, бібліотекою і кабінетами. При школі ведеться силами самих учнів шкільна кооператива,є також переплетня, кружок самообразування з читальнею та шкільна самоуправа учнів.

За науку в школі платиться 45, на курсах 25 зл. місячно, а тільки дуже спосібні і убогі можуть отримати знижку оплат.

На всякі запити із долученим почтовим значком радо уділюється відповіді.

Що буде предметом нарад цьогорічного Міжнародного Кооперативного Конґресу, який відбудеться у Відні в серпні б. р.? Крім звідомлення про діяльність М. К. Союзу за три роки від часу Стокгольмського конґресу (1927 р.), що представляє собою обемну доповідь, розіслану для попереднього ознакомлення до обєднаних в М. К. Союзі орґанізацій, членів Союзу — предметом обговорення на пленумі конґресу будуть слідуючі дві пекучі проблеми: свобода міжнародньої торгівлі і загроза для кооперації з боку картелів і трестів. В справі обох цих проблєм будуть запропоновані відповідні резолюції.

Крім того будуть предложені конґресові такі доклади: 1) Аль. Тома — про „Трестифікацію (поолінґ), фінансування і збут кооперативних виробів", та Vollrath Klepzig (директор централі в Гамбурзі) про „Принціпи рочдельської кооперації і система модерної торгівлі на кредит". Крім того прийде на порядок нарад доклад представника канадійських збіжевих пулів, що дасть їм нагоду опреділити їх позіцію і політику відносно споживчої галузі кооперативного руху.

Процедура конґресу в цьому році буде змінена. Ця зміна передбачає продовження терміну праць конґресу, щоб дати йому можність ґрунтовнішої застанови над порушеними питаннями. В часі тривання самого конґресу його засідання відбуватимуться перед полуднем і пополудні, а не як досі було лише до полудня і тому в днях сесій конґресу не відбуватимуться ані свята, ні приняття, ні екскурсії. Для всіх цих атракцій передбачається інший час поза засіданням, при чому расклад часу і встановлений порядок всіх імпрез буде гостро дотриманий.

Устійненням резолюцій займеться спеціяльний комітет, який предложить вже готові резолюції для голосування кінцевій сесії конґресу.

Міжнародня школа відбуде свій курс в протязі тижня, що попереджуватиме відкриття конґресу. Виклади відбуватимуться в „Консулярній Академії" — єдинім в цілому світі свого роду коледжі, де слухачам будуть забезпечені приміщення, харч і розривки.

На той же тиждень скличеться конференцію міжнародньої кооперативної преси, де продиспутуються питання, звязані з майбутньою орґанізацією кооперативної преси.

Міжнародня кооперативна торгівля. Найблищий крок вперід. В короткій публікації бельґ. денника „Le peuple" п. н. „Примір доброї волі" автор, директор бельґ. кооперат. Союза пише:

„Минуло більше ніж чверть століття, від коли Союзний Конґрес потвердив проєкт тодішн. дир. шотлянд. кооперативного великонакупного товариства, про уладження міжнародньої кооперативної великонакупної централі. Його плян передано ріжним комісіям, а відтак в пізніших роках він опинився в руках Комітету міжнародного кооперативного великонакупного товариства.

При спробі перевести цю ідею в життя, думали провідники континентального кооперативного руху, що при орґанізації так тяжкого підприємства можна буде числити на співпрацю і поміч британських кооператорів, що в тій ділянці мали вже досвід, бо від довшого часу, маючи наладнану торговельну сітку, були в торговельних звязках з Европою, Африкою, Америкою, Азією і Австралією.

Зібрання міжнародного комітету для гуртової торгівлі відбувалося одно за другим, але без жадного успіху. І навіть ентузіястів зневірили.

Цю справу буде порушувати ще раз при нагоді міжнародного конґресу, що відбудеться в серпні місяці у Відні. Плян предбачує міжнародню торговельну аґентуру з осідком в Анґлії. Треба надіятися, що представники британського кооперативного руху підіпруть цю справу беззастережно. Це не виключає, щоби оснувалася на континенті національна орґанізація чи навіть більше інтернаціональних товариств, як це вже має в проєкті чехословацька кооперація.

Примір скандинавських країн є під цим оглядом досить переконуючий, щоби дати британським кооператорам нагоду до роздумування. Підчас війни злучилися кооперативні великонакупні товариства Данії, Норвеґії і Швеції, щоби заосмотрювати своїх членів в потрібні товарі. Часи були особливо тяжкі. Але діло увінчалося блескучим успіхом і скандинавське кооперативне великонакупне т-во від того часу з року на рік робить певні і вдоволяючі поступи. В останніх роках прилучилася до скандинавської орґанізації Фінляндія, зі своїми двома великонакупними товариствами. По одинайцятилійній діяльности може виказатися скандинавське велико-накупне товариство оборотом, що з 236 міліонів збільшився до 307 міліонів корон, що робить більше, як 2 і пів міліярда франків.

Товарові звороти, розділені між союзні кооперативи, виносили 323.946 корон, по опроцентованню капіталу. Через спільні закупи названих кооперативних орґанізацій, були вони в змозі осягнути в одинайцяти роках 2,800.000 корон товарових зворотів. Це є їх ощадности на закупах. Чи-ж не мавби цей примір отворити очі всім кооператорам, котрі ще не годні додуматися до того, що потрібно зорґанізувати боротьбу не лише на національнім, але і на інтернаціональнім ґрунті так проти капіталістичної конкуренці, як і проти трестів і картелів?"

Арґентина. Поділ сільсько-господарських і міських кооператив. Надзвичайні загальні збори арґентинського кооперативного Союза, що відбулися 4. травня рішили змінити статут в той спосіб, що міські кооперативи мають бути видалені зі Союза. Союз, що був первісно заснований для сільсько-господарських кооператив, перед деякім часом став приймати в члени і міські кооперативи. Але практика виказала, що осягнеться кращі успіхи, як що оба типи кооператив будуть мати осібні центральні орґанізації. Міські кооперативи не мали жадного зрозуміння для сільсько-господарського кредиту, для страхування, для складів чи транспорту сільсько-господарських продуктів, що очевидно для сільсько-господарської кооперації є життєвою справою.

З другої сторони централя консум. кооп. уважала, що справою найбільшої ваги для міських кооп-ив є уладження національного великонакупного товариства. Діяльність обох типів кооператив є зовсім ріжна. Це однак не перешкаджає, щоби оба типи кооператив співпрацювали, коли окажеться до того потреба.

Німеччина. Торги Великонакупного Товариства німецьких споживчих кооператив за І. квартал 1930. Великонакупне Т-во нім. спож. кооператив в порівнанні з попереднім роком виказує за І. квартал 1930, збільшення торгів на 3,500.171 марок, а сума торгів виносить 118,041.719 марок. За той сам час збільшилася власна продукція на 2,272.297 марок, або на 7.92 проц. Вартість власної продукції виносить 30,949.599 марок.

Видавництво німецької споживчої кооперації виказує в першім кварталі 1930 торгів на 5,873.900 мк. Збільшення

торгів проти І. кварталу 1929 виносить 845.153 марок.

Кооперативні продавці. Споживча кооператива у Відні, що є найбільшою кооперативою в Австрії, пробує увести новий вишкіл для майбутніх кооперативних продавців і продавачок. Молодіж у віці 15—16 літ, що хоче вивчитися штуки продавання, складає вступні іспити і записується на курс. На курсі викладається основні річи з кооперації, а крім того переводиться роботу практично в ріжних склепах і складницях. По курсі складають учні іспити і тоді стають доперва продавцями в кооперативних крамницях.

Кріза молочної продукції в Чехословаччині та кооперація.

Чехословацьке сільське господарство продукує річно, за даними п. інж. Кліндери, голови Центрального Союзу сільсько-господарських кооператив в Празі, біля 4 міліярдів літрів молока, з яких 1 міліярд споживається самим сільським господарством, а 3 міліярди поступають на загальний ринок.

Приблизно 300 міліонів літрів молока, то-б-то, 10 проц. того, що призначено сільськими господарями на продаж, проходять через молочар. кооперативи. Ці кооперативи, яких в році 1929 нараховувалося 395, за останній час набрали великого значіння. Питання ціни молока є дуже делікатне. Досить сказати, що підвищення ціни молока лише на 1 гелер означає собою збільшення бюджету річних прибутків сільських господарів та збільшення бюджету видатків споживачів на значну суму в 30 міліонів корон чехословацьких.

Одначе ціна молока в теперішний мент є дуже несприятлива для сільських господарів. Часом трапляється, що за літр доброго молока платиться тільки 0.80 кч., а за 1 кґ. сільського масла аж 20 кч. Одначе в кооперативах найкраще столове (чайне) масло розцінюється по 25 кч. за 1 кґ., а за 1 літр молока платиться, відповідно до обсягу товщів, що в ньому знаходяться, вд 1.20 до 1.80 кч. **С. Б.**

Франція. Французські кооператори і Міжнародній Конґрес. З приводу майбутнього міжнародного конґресу ґен. секретар Обєднання спож. кооп. п. Поассон поставив таке питання: „Що є доброго в тих численних зібраннях, яка є їх ціль і що можна від них очікувати“. На це дає таку відповідь:

„В першу чергу є вони маніфестацією сили кооперативного руху. Вони є самі собою средством пропаґанди і служать до розповсюдження наших ідей між всіми народами. В одних роблять скорі поступи, других скріпляють і підбадьорують. Вони доказують, що кооператизм має гуманний і універсальний характер і в той спосіб скріпляють віру у всіх, хто з ними стрінеться.

Крім того ці зібрання дають нам можність пізнати здобутки досвіду, що виходять далеко поза межі національного горизонту. Вони запізнають нас з біжучими плянами і є природньою школою. Вони дають нагоду до розповсюдження ідей, дефініцій принціпів, до потвердження нашої науки і до усталення загальних напрямних в поступі. Вкінці показується, що кооператизм, як наскрізь інтернаціональний, можливий в своїм матеріяльнім і практичнім приміненні“.

Поассон кінчить закликом до кооператив, щоби вони зі своїх освітових фондів поставили до розпорядимости достаточно средств і вислали до Відня своїх активних членів, котрі при тій нагоді звиділиб, в товаристві інших кооператорів, кооперативні орґанізації в Швайцарії, Австрії, Чехословаччині і Німеччині.

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Знижка цін в звязку з світовою господарською кризою. Кожна економічна кріза, оскільки вона викликана надпродукцією товарів або упадком купної сили населення і доріжнею кредиту, тягне за собою по якомусь часі знижку цін. Вже в минулому році були ознаки загально-світової крізи, які виступали особливо різко в Польщі у формі кредитової тісноти, зросту лихви і векслевих протестів. Але що до цін, то в 1929 р. упали тільки ціни продуктів сільського господарства. Які були безпосередні причини того спаду в Польщі, вже було висвітлювано на сторінках нашого журналу; щож

до решти країн, а головно Америки, де ціни, хоч не так сильно, а все таки знизилися, то і там, як здається, одною з причин знижки цін пшениці було теж вичерпання кредитових засобів (хоч, розуміється, не таке катастрофічне як прим. в Польщі). Коли кредит легкий до одержання, тоді купці або і фармері самі можуть закуплене (чи посідане) збіжа передержати в маґазинах, не поспішаючи продати його. Колиж приходять платности, а продовження їх стає неможливе, тоді, ясна річ, товар викидається на ринок і ціни падуть катастрофічно. (Така була, між іншим, причина польської збіжевої знижки). Америка пережила за час зими і весни 1929-30 ряд біржевих „бесс“ (знижок), спершу на спекуляційні папері і акції промислових підприємств, а відтак і на товари. Ріжні були і є здогади про причини цих економічних потрясень, що відбилися широким відгомоном по цілому світі; та здається, що і тут поважну ролю відограла квестія оборотового капіталу: біржеві спекулянти тягли „госсу“ (звишку), поки могли, підбивали ціни поки була сила, але коли не стало капіталу далі держати товар (папери) в руках, кинули їх на ринок раз, другий і третій і одна за другою „бесса“ (знижка) потрясла Ню-Йорком, а за ним і Европою. Як це буває звичайно при крізах капіталістичного господарства, стан знижки цін, застою продукції і безробіття потреває так довго, поки запаси товарів по маґазинах не почнуть поволи меншати; тоді помалу зачнеться знову рух по фабриках, населення по містах почне більше хліба їсти, зачнуть підноситися ціни хліборобських і промислових продуктів і почнеться т. зв. „добра конюнктура“. Очевидно, аж до нової знижки і крізи.

Досі ще не досліджено вповні причин хліборобських кріз; не відомо навіть, чи існує необхідний (конечний) звязок між загальними економічними крізами і аґрарними. Але в кожному разі не підлягає сумніву, що безробіття в промислі тягне за собою зменшення попиту на споживчі товари, а тим самим створює підстави для знижки цін тих товарів. Також є фактом і те, що сучасна світова аґрарна кріза прийшла в парі з загально-економічною.

Знижка цін на світових ринках зараз уже постигла, як ще може не зовсім всі, то значну більшість товарів. Це найкраще зясовують подані нище індекси цін*).

*) Вядомосьці Статистичне, зеш. 11. (Ціни подані на кінець квітня 1930).

Індекс побудований так, **що за 100 проц. принято пересічні ціни з 1927 року.** Для кожної країни подані пересічні краєві нотовання (гл. таб. на ст. 296).

Ця табличка, хоч що до деяких країн не зовсім повна, є надзвичайно повчаюча і то з кількох поглядів.

1. Що до знижки цін: з неї видно, що від 1927 р. всюди упали ціни всіх продуктів сільського господарства (тільки свинина не всюди). З промислових сирівців упали знову тільки такі, які є продуктами сільського господарства (бавовна, вовна, шкіри). Очевидно це наслідок торговельної незорґанізованости дрібних землеробів на всій земній кулі.

2. Не впали або навіть зросли ціни сильно скартелізованих і фінансово міцних галузів: нафта, залізо, вугіль („командні висоти індустрії“). Що до цукру, то його ціна зросла в країнах експорту (Ч. С. Р., Польща), а сильно упала в країнах, котрі цукру самі не продукують, або продукують тільки на свою потребу, або імпортують. (Німеччина, Франція, Анґлія, Америка). Цікавий відси висновок: **коли хочеш їсти дешевий цукор, то не закладай фабрики цукру!** (Це куріозне явище є наслідком демпінґу при експорті цукру: свій край платить вищі ціни на те, щоби експортери могли вивозити цукор за кордон, хоч там нищі ціни).

3. Знижка гуртових цін на вовну і шкіри пройшла зовсім без наслідків для роздрібних цін. Як відомо, ціни сукна і шкіри в роздрібі не змінилися. Очевидно, що на знижці збогатилися тільки фабрики сукна і гарбарні.

(К.)

Ціни на збіжа по довше триваючім повільнім упадкові цін, тримаються б. м. на одному рівні. Варшавська біржа нотувала дня 17. 6. 1930 за 100 кґ. жита фр. стація Варшава зл. 15.25—15.75. Ціна ринкова. Інші збіжа залишилися без змін. Пшениця коштувала 42—42.50 зл. за 100 кґ., овес 17—18 зол., а ячмінь 18—19 зл. за 100 кґ. На біржі глухо, панує спокій. Обороти малі.

В Познані дня 16. 6. за 100 кґ. — жито: зл. 14.75—15.25, пшениця 39.50 —40.50 зл., овес: 16.50—17.50 зл., ячмінь (бр.) 20—22 зл., звичайний 18—19 зл. Настрій той самий, що й у Варшаві, рух також малий. Експорт зазнає великі трудноші.

На львівській біржі подібна картина рівнож триває від довшого часу. Дня 20. 6. б. р. нотовано за 100 кґ. (льоко стація надавання): жито зл. 13.75—15.75, пшениця зл. 36—40. Тенденція стримана.

Ціни з 1927 року = 100.

(Ціни гуртові)

РІД ТОВАРУ	Польща	Німеччина	Франція	Англія	Ч. С. Р.	Спол. Д.
Мука пшенична . . .	86,2	100,4	81,8	74,4	75,0	100,0
Картопля	—	39,6	58,7	40,9	35,3	—
Мясо волове	85,4	98,9	119,8	99,3	92,7	104,1
Мясо вепрове	—	105,6	113,4	110,5	94,4	90,1
Масло	77,4	76,2	80,0	80,8	96,5	—
Цукор	113,9	86,7	95,0	66,5	105,6	84,2
Риж	94,1	86,3	83,8	85,5	92,0	—
Кава	95,7	101,5	60,3	76,3	92,8	66,2
Бавовна	91,1	89,5	88,2	90,4	91,0	88,8
Вовна	51,1	58,1	—	64,3	66,3	66,2
Шкіри з худоби . . .	59,1	71,4	65,3	68,4	79,5	70,9
Шкіри на підошви . .	86,7	85,9	83,9	—	82,2	—
Зелізо штабове . . .	102,0	105,5	—	96,7	—	—
Вугіль	118,6	113,9	103,9	89,5	100,2	—
Нафта	112,6	98,5	101,2	116,3	93,3	—
Цинк	66,2	58,4	61,1	59,6	63,5	76,6
Цемент	113,5	97,8	—	82,3	100,0	94,1

Масло і яйця. „Маслосоюз“ платив дня 25. VI. 1930 кооперативам за експортове масло солене пріма зл. 4·20 за експортове несолене пріма зл. 4·10 масло бльокове несол. пріма зол. 3·90.

Літра молока — 25 сот., літра сметани — зол. 1·50. Копа яєць зол. 5·20. Тенденція на масло удержана, на яйця знижкова.

Спіртовий монополь дав державі менше гроша, мимо підвишки ціни на горілку. Прийми держ. скарбу з монополів в травні виносили 61,968.000 зл.; стільки саме, що й у травні минулого року. Соляний монополь приніс 3 міл. 035.000 зл., тютюновий 32 міл. зл., спіртовий 25,131.000 зл., держ. льотерія — 1 міл. зл. сірничаний монополь — 800 тис. зл. Рівняючи до травня 1929 р., тютюневий монополь приніс тепер на 2 міл. зл. більше, а спіртовий монополь 3,1 міл. зл. меньше.

Посередні податки дали державі в травні б. р. 15,5 міл. злотих; в томуж місяці минулого року — 14,4 міл. зл.

Податок від вина виносив 0,3 міл. зл., від пива — 1 міл. зл., від цукру — 10 міл. зл., від дріжджів — 0,7 міл. зл., від запальничок — 7.000 зл., від зл., від мінеральних оліїв — 2,8 міл. від оцтового квасу — 18.000 зл. Відсотки за проволоки, кари й гривні принесли держ. скарбниці 0,3 міл. злотих.

Неподільність рільних господарств. Відповідний проєкт внесено Радою Міністрів до сойму. Після цього проєкту поділ господарств буде допущений тільки під умовою, що кожна з виділених частин буде відповідати нормам життєздатних господарств.

За життєздатне уважатиметься таке господарство, котре може запевнити утримання і дати працю пересічній родині, що складається з 4-х осіб. Устаслення норм і кляс для поодиноких округ закон передає міністрові рільничих реформ.

Проєкт передбачає постанову в силу котрої Рада Міністрів набуде право усталювати умови і гряниці кредитової допомоги, уділюваної спадкоємцями, переймаючими господарство.

Новий закон відносно довозових свідоцтв в Чехословаччині. З ініціятиви чехословацького уряду в близькій будуччині має бути опублікований новий закон, що до довозових свідоцтв, замісць дотепер діявших розпоряджень з року 1926-го.

Згідно нового закону, такі свідоцтва будуть виставлені та доручені заінтересованим експортерам при умові, що кожна галузь одного і того-ж сорту експортового збіжа мусить важити: для жита, вівса, ячменю та свіжих огірків не менш 50 квінталів та для білої і червоної конюшини, природнього масла й сиру — не менш 5 квінталів. Млини та солодові фабрики набули також право одержувати ці свідоцтва при умові, коли вони представлять до вивозу не менше 50 квінталів борошна та житніх і вівсяних млинарських продуктів; теж саме розтягається й на солод. Експортер отримує за кожних 100 кґ. експортового збіжа тої-ж самої ідентичности бон в чехословацькій валюті, а саме: для жита — 38 корон чехословацьких, ячменю — 30 кч., вівса — 36 кч., свіжих огірків — 50 кч., білої конюшини — 170 кч., червоної конюшини — 130 кч., природнього масла (свіжого, соленого чи то топленого) — 210 кч., сиру — 100 кч. і солоду 40 кч.

Кожних сто кільо експортових: борошна, житніх та пшеничних млинарських продуктів (виключаючи крупноземелене збіжа) дає експортерові право на отримання довозового свідоцтва на 133 кґ. відповідного збіжа; коли розходиться про ячмінні млинарські продукти, то експортер отримує за кожних 100 кґ. експортового, але не грубомеленого збіжа рівноцінне свідоцтво на 166 кґ.; 100 кґ. експортових вівсяних млинарських продуктів (знов таки виключаючи грубомелене збіжа) дорівнюються 200 кґ. збіжа; нарешті, кожних 100 кґ. грубомеленого збіжа дорівнюються 104 кґ. відповідного збіжа.

Довозові свідоцтва можуть представлятися протягом 9 місяців після їх видання замісць довозових поборів, якими вище подані продукти інвестовані в Чехословаччині. Порівнюючи з розпорядженнями з року 1926, номенклятура подібних продуктів значно поширена, а саме: пшениця, жито, ячмінь, овес, просо, маїс, боби, горох, чечовиця, віка, борошно, млинарські продукти риж, свіжі огірки, насіння конюшини, природнє масло (свіже, солене, також топлене), свиняче сало, також свинячий смалець, свинячий жир, гусячий жир, також і топлений сир.

Вище згаданий закон набирає сили через 30 днів після його опублікування.

Головною метою вищезазначеного закону є злагіднення аґрарної кризи, що під цю пору тисне на ціле економічне положення країни. **Б.**

СЕРЕД КНИГ І ЖУРНАЛІВ.

Biuletyny Spółdzielczego Instytutu Narodowego pod redakcją Tadeusza Kłapkowskiego. Rok III. (1930) zeszyt 1. (за 1-ий квартал б. р.) Warszawa 1930. Redakcja i admin. ul. Warecka № 11 a.

На зміст першого зшитка офіційного видання Державного Кооп. Інститута зложилося 4 більші праці а саме:

1. **Хліборобська кооперація в рямцях бельґійського „Boerenbondu“** (Селянського Союза). — Нап. проф. Зґ. Людкевич. — Праця носить інформативний характер, подаючи фактичний матеріял про бельґійський Селянський Союз, загальну станово-господарсько-кооперативну орґанізацію флямандської частини Бельґії. „Boerenbond“, заснований 1890 р., є побудований на місцевих ґільдах (кружках). Членом місцевої ґільди

може бути лише голова родини. Кругом ґільди, як основної ячейки, гуртуються ріжні місцеві секції, з яких деякі мають правну особовість: каса—райфайзенка, товариства взаїмного обезпечення худоби, коней, свиней і кіз, жіноча ґільда, кружок молоді, секції городників, секція закупна і продажі і т. д. Основою фінансової сили цілої орґанізації є каси Райфайзена, побудовані на строгім приміненні райф. засад (пр. уділ дуже низький: 3 бельґ. франки, отже 75 ґрошів). Людський матеріял, на якому побудована ціла орґанізація, — це самі селяне, переважно дрібні і середні. На цілому терені діяльности В. В. є 186 тис. господарств поверх 1 га; з того в р. 1928 було в членах В. В. 121.455 господарств, отже $^{2}/_{3}$.

Всі райфайзенки, яких є в В. В. кругло 2.000 (на території меншій від тернопільського воєвідства — 14.000 кв. км.), є обєднані у Центральній Касі (осідок у Louvain).

Вклади місцевих кас до Центр. Каси зростали таким темпом:

Рік	Вклади кас (a vista)	Вклади прив. осіб (a vista)	Термінові вклади	
	тисяч франків			
1897	37	28	—	
1900	293	86	—	
1905	4.915	201	—	
1915	22.103	620	—	
1920	144.867	5.465	78.475	Доба обезцінення валюти; все таки є зріст.
1925	304.790	12.750	337.473	
1928	509.264	62.306	526.746	

Як бачимо, основу фінансової сили Ц. Каси становлять вкладки членів-кас на біжучий рахунок (а віста). Це є здоровий і нормальний стан у центральнім банку кооперації. (На Зах. Україні стан відмінний: основа кооп. банків це вкладки прив. осіб). Від приватних осіб зараз бельґійська Центр. Каса приймає вкладки на речинець не менше як 2, 5, 10 літній, виїмково а віста.

Каси мають надмір вкладок і не уділюють короткоречинцевого, тільки довгоречинцевий кредит (5—10 літ); це тому, що бельґійський хлібороб має досить оборотового капіталу. Сума ощадностей у райфайзенках В. В. виносила кругло 600 міл. франків (150 міл. зл.).

Другою центральною економічною установою В. В. є „Бюро Закупів і Продажів, хоч окрема правна особа, акційна спілка, але акції — в руках Союза. „Бюро“ продало в р. 1928 фантастичну цифру тон помічних погноїв і паш: 218.864 тон погноїв і 185.285 тон паш; коли перечислити продані погної на площуріллі членів Беренбонду, то вийде по 200 кґ. на 1 гектар проданих угноєнь. Це можливе лише в Бельґії, що перевищила інші країни, щодо інтенсивности упра-

ви ріллі. Між пашами поважне місце займає спец. рід корму для худоби і спец. корм для дом. птиці, оба власного виробу Бюра Закупів. Крім названих товарів Бюро продає ще насіння, машини і дрібне приладдя. Обороти зросли за 1928 р. на 20 проц. (разом кругло 500 міл. фр.). В ділянці збуту Бюро веде експорт яєць, картоплі, масла, ярини і овочів. В 1927 сума збуту була 100 міл. франків, 1928 р. — 171 міл. фр. Бюро посідає власні млини і т. і.

Неясно з реферату проф. Людкевича, як виглядає підбудова „Бюра" на місцях. Вправді він згадує про „льокальні секції закупу і збуту" при ґільдах, одначе не подає, чи є це правильні торговельні установи, в роді наших госп.-спож. кооператив, чи тільки установи для посередницьких операцій, що теж можливе. В кожнім разі є певне, що закупно погноїв і паш відбувається через названі секції.

Третім є відділ технічних робіт (Service technique) у формі самостійної кооперативи. Цей відділ виконує меліорації, електрифікації сіл, будівництво сільських будинків. Меліорації переводяться через засновувані для того водні спілки; спеціяльністю бюра є меліорації через помпування вод.

Четверта галузь діяльности В. В. це асекурації. Обезпеченеву діяльність ведуть: з одного боку центральне „Обезп. Тов-ство Беренбонду", з другого боку дрібні місцеві товариства взаїмних обезпечень живого інвентаря. „Т-ство" комбінує майже всі роди обезпечень, (вогонь, град, життя, випадки) обслуговує передовсім членів Б. Б., позатим також інші особи. Фінансує обезпеченеву акцію головно кредитова кооперація та її Центр. Каса, набуваючи із своїх великих касових резерв папери обезпеченевої централі.

Цікавішою для нас спеціяльно є друга катеґорія обезпечень: взаїмне обезпечення живого інвентаря. Таких товариств було в 1926 р. поверх тисячі і то все спеціялізовані: 562 для худоби, 205 для коней, 274 для кіз, 39 для безрог, пересічно по 80—100 членів на т-ство. Більшість товариств одержувала від держави реасекураційні субвенції, хоч далеко не всі стараються про такі підмоги. Яку ролю грають ці субвенції, можна бачити з такого зіставлення: в 1926 всі т-ства разом виплатили відшкодувань на суму 6.18 міл. фр.

Виходить отже, що поміч держави не є тут рішаючим чинником і в основі орґанізації лежить таки взаємна поміч самих селян.

2. Значіння холодільної справи для рільничої продукції Польщі. Нап. А. Лепарскі. Праця носить в першій частині економічний, в другій спеціяльний характер. З приведеного в ній підрахунку існуючих досі в Польщі холодільних уряджень дізнаємося, що на загальну цифру холодільних одиниць (у фріґоріях) 19,897.150 припадає на молочарство всього 650.000 одиниць, на мясний промисл 5,419.650 од., решта на пивоварство, хемічний промисл і т. д. Значить, рільнича Польща так якби не посідала холодільних уряджень для консервації продуктів сільського господарства! Прим. для самого яйчарства є в Америці великі холодільні урядження, в Польщі їх зовсім нема. В Петрограді побудовано ще у 1913 р. найбільшу на европ. континенті склад-холодільню, обчислену розміром на 2.000 ваґонів товарів; на рос. зелізницях було чинних 3.000 холодільних ваґонів; в Польщі є їх зараз всього 300. Щоби зарадити цьому станові автор праці подає проєкт заснування спеціяльного підприємства для будівництва холодільних уряджень; підприємство

малоб носити суспільний, а не капіталістичний характер; його фундаторами малиби стати: а) сільські громади і хліборобсько-продукційні кооперативи (має на думці головно молочарсько-яйчарські), б) міські самоврядування і кооперативи споживачів. В другій частині праці обговорені докладно технічні питання холодільної справи, в приміненні до ріжних товарів.

Крім цього специяльного матеріялу подає автор в першій частині своєї праці коротко зібрані і цікаві дані про сучасний стан продукції і обороту товарів, що підлягають скорому зіпсуттю (годівля птиці і яйчарство, молочарство, мясний промисл, опасова годівля худоби і свиней, беконярство, продукція товщів, рибний промисл, овочарство і городництво). Крім існуючих вже беконних різниць, автор пропонує щем. і. одну для Тернопільщини. Ходорів і Львів (Рукер) зараз перероблюють 24 проц. продукції безріг львівського воєвідства.

Польські беконні різні працюють зараз жахливо дорого: кошти виробу беконів разом з торговельними, і то без опроцентування капіталу і без амортизації, виносять пересічно 20 проц. ціни живих свиней. (В р. 1903 в Данії виносили 4.8 проц. до 7 проц.). До того долучається обставина, що якість виробу гірша в Польщі, як у Данії, і ціна за бекони з Польщі нища від данських на 12—25 проц. Кошт будови одної беконної фабрики є 1—1$^1/_2$ міл. зл. в золоті. Потрібний оборотовий капітал — 150—200 тис. злотих.

В звязку зі спадом цін збіжа і бараболі і то не лише в Польщі, але і в Румунії, Мадярщині та Югославії хлібороби спасають свої продукти і в блищому часі наступить сильне збільшення подачі безріг, а за тим і наглий спад цін.

Чи не найбільшим куріозом Польщі в ділянці економіки є величезний довіз заграничних товщів мимо того, що половина стану свиней не має збуту в краю. Довіз товщів з-заграниці виносив:

1924 р.	17.356.000 кґ	(головно американські
1925 ,,	11.760.000 ,,	і голандські смалці).
1926 ,,	7.817.000 ,,	
1927 ,,	18.203.000 ,,	
1928 ,,	26.701.000 ,,	
1929 ,,	(9.060.000 кґ.) за І. піврік	

В Польщі нема ані одного на ширшу скалю закроєного товщевого підприємства; одночасно вуженарі не знають, що їм робити з товщами і випродують їх дешевше, добиваючи зате ціни на мясі. Заграничні смалці, майже необложені митом, конкурують успішно з краєвими:

Ціни за 1 кґ за смалець:	краєвий . . .	3·80 до 4·—	зл.
,, ,, 1 ,, ,, ,,	американський	3· ,, 3·30	,,
Ціни за 1 кґ за солонину:	краєву . . .	3·— до 3·50	зл.
,, ,, 1 ,, ,, ,,	американську	2·50 ,, 3·00	,,

Крім нормальної продукції товщів в Польщі є необхідність перерібки падлин. Автор обчислює кілько в Польщі пропадає майна через невикористовування мяса і товщу з падла, доходячи до цифри 100 міл. зл. річно. Мясо падла можна переробити на мясну мучку (корм), котра

є 11 разів віджившіша від ячменю (має 66 проц. білка, ячмінь 6,1 проц.). Одержана з падлини мясна мука моглаб заступити 3,4 міл. тон ячменю у вартости 661 міл. зл.

3. **Надмірний поділ ґрунтів.** Й. Курнатовскі. Це короткий реферат публікації міністерства рільних реформ п. з. „Примінення життєвого обезпечення до проблєми надмірного поділу ґрунтів“. До цієї публікації дав був передмову мін. В. Станєвіч; у цій передмові міністер видвигає проєкт законного заведення неподільности селянських ґрунтів. З кількох можливих форм такої неподільности (родинна спільнота, передача землі на найстаршого сина (дочку), передача на сина (дочку) після вибору, далі зі сплатою або без обовязку сплати решти дітей і т. д.), міністер прихиляється до такої комбінації: а) треба загально означити мінімум неподільного господарства, утвореного з нагоди парцеляції фільварків, б) господарство має в цілости переходити на одну особу. На котру особу — не відомо. Щодо сплат, то міністер хоче скомбінувати цю справу з примусовим заведенням життєвого обезпечення для селян. Конкретний проєкт такої селянської асекурації вироблений паном Вериго, слідує далі.

З праці п. В. виходить, що упривілеєний спадкоємець 6-гектарового господарства, числячи по 3.000 зл. за гектар, затягавби позичку на сплату рідні у висоті 12.000 зл. ($^2/_3$ вартости поля) і мавби від неї платити 720 зл. річно (титулом проценту і сплати капіталу). Звідкіля взяти гроші на такі позички?

В цій точці (а це самий сук справи) проєкт задовольняється тільки загальним проєктом заведення примусових обезпечень неподільних господарств на життя.

Слушно завважує п. Курнатовскі, що цього рода обезпечення колиб мало бути примусовим, булоби дуже непопулярне; населення бачилоб в ньому новий рід податку. — З тих причин він взагалі ставиться скептично до цілого проєкту законної неподільности ґрунтів і видвигає другий спосіб вирішення проблєми дроблення господарств: пропаґанду великих спілкових виробничих рільних кооператив на взір італійських орендних кооператив. (Не булиб це большевицькі „колєктиви“, бо тим недостає якраз основної риси кооперації: добровільности і свободи диспозиції своїм продуктом).

Думка п. Курнатовського значно правильніша від проєкту міністра Станєвіча.

4. **Роля італійської кооперації в ділянці раціоналізації обороту і реґуляції цін.** Нап. Л. В. Біґеляйзен. — Є це в суті річи інформативне представлення сучасного стану кооперації в Італії і то не зовсім обєктивне (прим. зовсім промовчано зруйнування старої споживчої кооперації фашистівським режимом, неясне становище кооперації нової, фашистівсько-партійної і т. д.). До самої теми („роля в реґуляції торгівлі“) сказано дуже небогато. **(К.)**

„Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624 – 1635.

Таку назву має обємна праця молодого Українця, абсольвента львівського університету Романа Зубика, що обіймає 485 сторін великого формату 4⁰. Праця незвичайно солідно і широко розбирає цифровий матеріял, а з його вислідів автор робить незвичайно цінні висновки.

Здавалосяби, після наголовку, що автор зібрав лише сухий матеріял приходів і видатків міста Львова і тим тема вичерпана. Тимчасом циферний матеріял є вихідною точкою, а автор докладно змальовує життя Львова в першій половині 17. століття. Находимо там докладний образ цілого суспільно-економічного і політичного життя. До детайлів представлена господарка міста у всіх ділянках. Передовсім представлена орґанізація міського самоврядування, внутрішня і зовнішня політика міста, включно до вручування хабарів відповідальним мужам у Варшаві, Люблині і т. п. З праці Р. Зубика дістаємо погляд на тодішну діяльність міської Ради відносно господарки міським майном, про санітарні відносини в місті, про будівництво і розбудову міста, про шкільництво, судівництво, про торгівлю, промисл і т. д. Одним словом представлений цілий економічний і суспільний лад. Вправді праця обіймає лише окроткий період часу, але автор наводить богато історичного матеріялу і порівнює відносини у Львові з іншими містами, так, що названа праця всесторонньо і ясно представляє життя міста до половини XVII. віку.

З ПРЕСИ.

„Ще про процентову стопу“.*)

Богато наших кооператорів чудується, що звертаємо так богато уваги на процентову стопу. Вони кажуть: „Зичимо дешевше як банки, незгадуючи вже про лихварів, значить чого ще треба? Люде привикли були платити 16 проц. до 20 проц. в тих порядних установах, отже коли у нас платять 10 проц., чого хочете більше? Не докучайте тому нашому народові!“

А ми все таки не залишимо голосити, що мусимо знижувати процентову стопу від позичок все дальше і дальше. Установлено, що процентова стопа від позичок в союзних кооперативах має бути 8 проц. То має бути правилом. Все проче має бути лиш винятком. Винятки можна було припустити раніш, коли відносини декотрих кооператив не були упорядковані, головно, коли воєнні позички не були ще замінені і приносили процентову страту. Нині відносини у всіх кооперативах вже упорядковані і можна працювати нормально. І чому примушений Союз просто силувати кооперативи, щоб знижували процентову стопу? Чому, наприклад, така кооператива, котра з огляду на великий оборот моглаб знизити процентову стопу, бороniться проти зниження і винаходить все можливі причини, щоб обдай вдержати на якийсь час вищу процентову стопу? Чи робить то лиш зі страху, щоб вийти чисто і не виказувати страти? Ми думаємо, що роблять це найбільше з тої причини, що все ще добре не розуміють одинокого завдання кредитових кооператив: **давати членам якнайдешевший кредит,** а не дбати про зиск. Змагання добути зиск, оскільки не задержується його в певних границях, все стає на перешкоді доброму змаганню помагати членам.

*) ВІД РЕДАКЦІЇ. Мабудь не завадилоб, щоб і Централбанк, як центральна каса укр. кооп., або РСУК, як їх орґаніз. осередок, вглянули теж у справу відсоткової стопи в укр. кред. кооперативах в межах Польщі і присмирили надмірні відсотки по деяких кооперативах.

І для того ми все закликаємо до знижування процентові стопи, бо ми свідомі того, що без низького проценту немає кооперація значіння і є лише непотрібною працею, марнуванням сил і грошей. Тому отже повторюємо все: коли не зможемо довести до того, щоб позички були дешевші, то радше киньмо ту роботу! Не мішаймося зі своїми нефаховими силами до ділання банків! Бо яке значіння мало би основування таких карлуватих (нужденних) баночків? Се спричинило би лише подорожіння кредиту, а через дроблення підносяться адміністраційні видатки; спричинилоб глядання всякими способами вкладок, бо чим більше установ (інституцій) тим більша конкуренція.

Ворогами низької процентової стопи є очевидно вкладники. Бо зовсім на руку їм діставати 6 проц., 7 проц., а навіть і більше від вкладок. Тому змагаємося дістати кредит і з іншого джерела, як від вкладників, а коли міродайні чинники нас в тім підпирають, то лише для помочи в осягненні нашої цілі: **знизити процентову стопу бодай для хліборобів.** Коли би се не мало мати такого висліду, то зовсім булоб непотрібним глядіти за дешевшим кредитом і його нам уділяти! Тому, що кредитові средства є обмежені, мусить Союз при уділюванні кредиту найскорше брати на увагу ті кооперативи, котрі сповняють загальне бажання і знижують процентову стопу.

Обовязком Союза помагати в першій мірі таким кооперативам, котрі знижують процентову стопу.

„Дружественний Вістник (Ужгород).

Звернім більше уваги на гуртки обезпечення худоби!

Вже в цілому ряді повітів маємо по кільканацять кружків обезпечення худоби; вони існують при кооперативах, читальнях та інших сільських орґанізаціях, звичайно керуючись своїм правильником. В самому невеликому яворівському повіті є їх уже 19. Орґанізація обезпечення дуже проста: 1% річної вкладки від обезпеченої вартости штуки, а в разі більших втрат, колиб не стачило зібраного фонду, то недобір розкладається на всіх членів гуртка, а властиво на кожну обезпечену штуку. Власник павшої штуки одержує, як відшкодування, 90% обезпеченої вартости штуки. Коли штука впала від пошестної недуги, тоді гурток відшкодування не платить; тоді входить в силу обовязок держави, покрити таку втрату (належить втрату зголосити до староства). Гуртки обезпечення худоби роблять умову з ветеринарем що до лікування недужих коров; очевидно це коштує дешевше, як колиб сам господар кликав ветеринарного лікаря.

Успішний розвиток існуючих вже того рода гуртків взаїмної обезпеки худоби звертає уже на себе увагу. Ми дуже просилиб тих громадян, які можуть близче розказати про працю відомих їм гуртків, подати нам такі інформації, в цілі ширшого розпропаґування справи. Ми ці матеріяли радо опублікуємо, бо стоячи на становищі перебудови господарки нашого селянства на годівельний тип, треба підпирати кожний почин, який може забезпечити рентовність годівлі худоби.

В кожнім разі справа є першорядної ваги і заслуговує на пильну увагу.

Образки зза Збруча.

Сама радянська преса характеризувала добу політики комуністичного уряду, як „добу індустріялізації плюс наступ на куркуля“.

Як це виглядало у практиці, про те находимо доволі кольоритні нариси в новому журналі „Шляхи колективізації“ (ч. 1 за грудень 1929 р.) під загальним заголовком: **„Що-ж шкодить хлібозаготівлі?** З дорожніх нотаток інструктора“. З цілого ряду побутових образків позволимо собі привести один: „Як куркуль нас обдурює“. При тій нагоді висловлюємо здогад, чи під словом куркуль не треба тут розуміти взагалі селянина, бо чому-б біднякові не бажалося дістати за свій хліб вищої ціни від тої, яку дає держава. А чи тільки „куркуль“ мав би до того стреміти? Цього ніяк не можемо зрозуміти. В кожному разі те, про що говорять нище приведені образки, свідчить про те, що ціни, які за хліб платить держава, не відповідають ринковим цінам і кривдять селянина.

Як куркуль нас обдурює.

Куркуль розпинається на всіх роздоріжжях про те, що він не ворог хлібозаготівлі, що він чесно виконує обовязки перед „своєю“ державою, що він навіть випереджує щирого бідняка й свідомого радянського середняка.

Куркуль страшенно домагається того, щоб представники радянської влади були присутні при обмолоті його збіжа.

А ще більше він домагається, щоб оці саме представники влади самі вирахували, скільки збіжа йому треба для його власних господарчих потреб і скільки можна „здати державі“.

Але треба-ж розуміти куркуля! Так доброзичливо він ставиться до радянської влади вже тільки тоді, коли він добре переконаний, що „вже по хорошому надує“ ненависну йому владу. А надувати він так уже навчився, як нам це й не снилося.

Ще задовго до офіційного обмолоту свого збіжа, і то обовязково молотаркою якогось с.-г. колективу, чи то кооперативи, куркуль старанно потіє за неофіційним обмолотом.

Чистоґатункову „Українку“ і „Петкуське“ жито він цілими ночами молотить праниками, легенькими ціпами, що не дуже гупають.

І лише „нагупавши“ скільки йому треба, він „сміло й весело“ затягує до двору колективну молотарку й під пахкання двигуна чи то трактора розпинається за „свою“ радянську владу.

— Отож, як бачите, люди добрі, —намолотив, як ви-ж самі бачили, триста пудів і з них двісті віддаю нашій владі. Після цього хай не кажуть на мене чогось лихого...

А незаможники, що серед темної ночі чули гупання праників і легеньких ціпів з маленькими ціпилнами, слухаючи улесливі слова „приятеля“ радянської влади, тільки плечима здвигують.

А раз двигають, то й хотять сказати:

— Ну й хитра-ж куркульня!

„Проситься надсилати передплату за „Кооперативну Республику“ на 2-ий піврік 1930 року, щоб висилка журналу не була стримана.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.

За редакцію відповідає: Іван Филипович.

Друкарня Вид. Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.